

Eesti ja Läti sõjalis-tehniline koostöö aastatel 1919–1940 pioneeriväeosade näitel

Igor Kopõtin, Edgars Engīzers

Historiograafia ja probleemiasetus

Eesti ja Läti relvajõudude koostööd käsitlevat ühtset akadeemilist uurimust veel ei ole. Samal ajal väärib see teema suuremat tähelepanu, sest Eesti sõjalises planeerimises oli meie lõunanaabri roll äärmiselt tähtis juba sellepärast, et Eestit oli Nõukogude Liidu vastu võimalik kaitsta vaid Balti riikide tihedas koostöös. Eesti esimesel iseseisvusperioodil oli Läti ainus ametlik sõjaline liitlane, kuid arvatakse, et sõjaline koostöö nende riikide relvajõudude vahel oli üsna tagasihoidlik. Millised asjaolud seda mõjutasid, arvestades Eesti ja Läti ühist ajalugu, sarnast geograafilist olukorda ja viljakat koostööd Vabadussõja ajal, eriti Landeswehri vastu 1919. aastal? Kahe naaberriigi julgeolekupoliitika kujunemises mängisid rolli diplomaatilised suhted, riigipiiri paikapanemine ja ka sisepoliitilised asjaolud, ennekõike pärast 1934. aastat.

Olulist teavet nende riikide diplomaatiliste suhete kohta annab dokumentide kogumik „Eesti ja Läti suhted 1920–1925”,¹ kus on avaldatud sõjalise koostöö alusdokumendid, millest kõige tähtsam on kaitseliidu leping 1923. aastast. Üldise kirjelduse Eesti ja Läti sõjalise koostöö kohta Vabadussõja ajal saab Vabadussõja Ajaloo Komitee koostatud teosest „Eesti Vabadussõda”.² Kahe riigi suhetest annab huvitavat teavet Jaak Pihlaku „Karutapjad ja Vabaduse Risti vennad”,³ kus faleristikaküsimuste kõrval analüüsitakse ka riikidevahelisi suhteid 1920. aastate esimesel poolel.

¹ *Eesti ja Läti suhted 1920–1925: dokumentide kogumik*, koost. Heino Arumäe, Tiit Arumäe (Tallinn: Umara, 1999).

² *Eesti Vabadussõda, 1918–1920*, 2. kd, koost. A. Traksmäa (Tallinn: Mats, 1997).

³ Jaak Pihlak, *Karutapjad ja Vabaduse Risti vennad* (Viljandi: Viljandi Muuseum, 2010).

Koguteoses „Sõja ja rahu vahel”⁴ on veidi käsitletud Balti riikide koostööd Balti liidu loomise küsimuses. Väärtusliku analüüsi Eesti ja Läti sõjalisest planeerimisest 1930. aastate lõpus pakub Urmas Salo magistritöö.⁵ Magnus Ilmjärv analüüsib põhjalikult Balti riikide välispoliitikat raamatus „Hääletu alistumine”⁶, kus on muu hulgas põgusalt juttu ka Eesti-Läti sõjalisest koostööst. Läti ajaloolase Edgars Andersoni raamatus „Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture”⁷ on sama analüüsitud Läti seisukohalt.

Arhiiviallikatest on peamised Eesti Riigiarhiivis säilitatavad Sõjavägede peastaabi materjalid, eriti aga selle II osakonna dokumendid, kus leidub väärtuslikku teavet Eesti-Läti sõjaliste suhete kohta. Mereväe staabi fond sisaldab teavet kahe suurema ühisõppuse kohta (1930, 1931) ja mõningaid dokumente, mis võimaldavad hinnata kahe riigi mereväe koostöö ulatust sõdadevahelisel ajal. Pioneeripataljoni fond ja Läti riiklikus ajalooarhiivis säilitatav Läti sapööripolgu fond annavad teavet mõlema riigi tehniliste väeosade kohta. Sellele allikale ongi põhiliselt tuginetud käesoleva ülevaate koostamisel.⁸

Miks valiti just sellised kaks üksust nagu Eesti pioneeripataljon ja Läti sapööripolk? Sõjalis-tehnilist koostööd on kõige parem hinnata kahe võrdlemisi hästi varustatud ja motoriseeritud väeosa näitel. Koostööd tegid ka Eesti ja Läti auto-tanki üksused, kuid pioneerüksuste ajaloo kohta ilmus just hiljuti kaks väitekirja, mis teevad analüüsi siinse artikli raames tunduvalt lihtsamaks. Artikli põhiküsimus on Eesti ja Läti vägede omavahelise koostöö taseme ja mahu väljaselgitamine alates väljaõppest kuni sõbralike suhete loomiseni.

⁴ *Sõja ja rahu vahel, 1. kd, Eesti julgeolekupoliitika 1940. aastani*, peatoimetaja Enn Tarvel, toimetaja Tõnu Tannberg (Tallinn: S-Keskus, 2004).

⁵ Urmas Salo, „Eesti Kaitseväe valmisolek sõjaks ja vastupanuvõimalused 1939. aastal” (magistritöö, Tartu Ülikool, 2005).

⁶ Magnus Ilmjärv, *Hääletu alistumine* (Tallinn: Argo, 2004).

⁷ Edgars Andersons, *Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture* (Toronto: Daugavas Vanagu Apgāds, 1983).

⁸ *Pioneer* tähendas algselt kolonni esimest sõdurit, teerajajat, Eesti sõjaväes oli see termin kasutusel pärast 1924. aastat. *Sapöör* tähendas algselt minööri, kes ehitab kindluste piiramisel maa-alust miinikäiku; tänapäeva termini *pioneer* sünonüüm, kasutatakse praegusaja Prantsusmaa, Venemaa, Poola ja mõne teise riigi relvajõududes. Oli kasutusel Eesti sõjaväes kuni 1924. aastani. Siinses artiklis kasutatakse sõna *pioneer* eestlaste ja *sapöör* lätlaste puhul.

Ühises võitluses Vabadussõjas

18. novembril 1918 kuulutas Läti ajutine rahvaesindus (*Latvijas Tautas Padome*) välja iseseisva Läti Vabariigi. Seda võimaldas Saksamaa sõjalise kokkuvarisemise tõttu kujunenud soodne olukord. Noort vabariiki ootasid aga kohe katsumused. Saksa sõjavägi ei olnud veel riigist lahkunud, kuid juba tungis sisse Punaarmee. Vene armee läti rahvusväeosad bolševiseerusid 1917. aasta lõpus ja läksid üle punaste poolele, mistõttu Läti Vabariigil ei olnud oma sõjaväge. Seega pidi Läti ajutine valitsus tunnistama Saksa okupatsioonivõimude poolt formeeritud Balti Landeswehri (*Baltische Landeswehr*) Läti sõjaväena. Punaarmee pealetung edenes kiiresti ja 3. jaanuaril 1919 langes Riia, kus hakkas tegutsema Nõukogude Läti valitsus. Läti ajutine valitsus, mida juhtis Kārlis Ulmanis, põgenes Jelgava kaudu Liepājasse. Ulmanis pöördus abi saamiseks mitme välisriigi, sealhulgas Eesti poole. Esimene lätlaste sõjalise abi palve tuli Eesti ajutises valitsuses kaalumisele juba 31. jaanuaril 1919. Et Eesti sõjaline olukord oli tollal veel ebaselge, otsustati asja arutamine edasi lükata. Esimene sõjalise koostöö leping Eesti ja Läti vahel sõlmiti 18. veebruaril 1919.⁹ Selle järgi lubati mobiliseerida Läti kodanikke ja moodustada neist Läti väeosad Eesti sõjavägede ülemjuhataja alluvuses. Varustamine ja relvastamine toimus Eesti arvelt Läti jaoks avatud rahalise krediidi alusel. Lepingu alusel hakati Tartus Eesti 2. diviisi alluvuses formeerima läti 1. Volmari (Valmiera) polku, tagavarapataljoni ja läti suurtükiväepatareid. Mais 1919 formeeriti ka 2. Võnnu (Cēšise) polk ja veel kaks patareid. Väekoondis sai nimeks Läti Põhja brigaad ja selle ülemaks Eesti-sõbralik kolonel (läti *pulkvedis*) Jorgis Zemitāns.¹⁰

Sõjategevus Põhja-Lätis 1919. aasta mais ja juunis põhjustas Eesti vägede ja Landeswehri vahel kokkupõrke, mis tipnes Eesti 3. diviisi ja Läti Põhja brigaadi eduka vastupealetungiga Võnnu (Cēšise) all. Landeswehr sai lüüa ning 3. juulil sõlmiti Riia all Strasdenhofis (Strazdumuiža, tänapäeval Riia äärelinn) vaherahu. 8. juulil pöördus seaduslik Ulmanise

⁹ Договор между Правительством республики Эстонии и представителями Правительства республики Латвии, 18.2.1919, ERA 495.10.48, 1–3.

¹⁰ *Eesti Vabadussõda*, 59–60; *Eesti ja Läti suhted*, 4–5, 13–19.

valitsus tagasi Riiga. Uurijad on seisukohal, et Lõuna-Läti brigaadi ülem polkovnik Jānis Balodis ei pidanud eestlasi kuigi usaldusväärseks ega uskunud nende võitu Landeswehri üle. Ta jäi Eesti vägede Riia operatsioonist oma üksustega valdavalt kõrvale, mis mõjutas hiljem tema negatiivset suhtumist Eestisse.¹¹

Juba 21. juulil 1919 sõlmiti Eesti ja Läti vahel uus sõjalise koostöö leping, mille järgi kohustus Läti muu hulgas katma bolševismivastast rindejoont Lubānsi järvest lõunas (s.o Latgales Rēzekne piirkonnas), toetama Eesti vägede viibimist Läti territooriumil, võtma kasutusele abinõud Landeswehri mõju vähendamiseks ja mitte lubama Läti pinnal Eesti-vaenulike väeosade formeerimist.¹²

26. augustil 1919 peeti Riias Antandi riikide nõudmisel Balti riikide ja Vene valgete kõrgete esindajate nõupidamine ühise sõjategevuse jätkamiseks bolševike vastu. Kuid üsna varsti, 1919. aasta oktoobris, tekkis uus probleem: Pavel Bermond-Avalovi sakslaste ja vene valgete üksustest koosnev Läänearmee¹³ alustas ootamatult pealetungi Riia peale eesmärgiga kukutada Ulmanise valitsus. 7. oktoobril pöördus Läti välisminister Zigfrīds Anna Meierovics Eesti diplomaatilise esindaja poole palvega sõlmida uus leping ühise sõjategevuse kohta ning saata Riiga Läti vägede tugevdamiseks üks polk jalaväge. Järgmisel päeval palus Läti sõjavägede

¹¹ Arnolds Auziņš, *Generālis Jānis Balodis* (Rīga: Jumava, 2006), 61.

¹² Проект договора об урегулировании отношений и общения, 21.7.1919, ERA 495.10.48, 16–19; *Eesti ja Läti suhted*, 24–26; *Eesti Vabadussõda*, 191.

¹³ Pavel Bermond-Avalov (1877–1974), I maailmasõjas tsaariarmee rittmeister, pärast 1917. aasta veebruarirevolutsiooni polguülem, polkovnik. 1918. aastal võitles Ukrainas, 1919. aasta aprillis formeeris Saksamaal Salzwedelis endistest vene sõjavangidest ja saksa vabatahtlikest vabatahtliku partisanisalga-vabakorpuse (*Freikorps*). 1919. aasta juulist oli Bermond oma salgaga Lätis Jelgavas, kus osales vene valgete väeüksuste formeerimises (krahv Kelleri salk). Pärast Landeswehri sõda sai looderinde ülemalt kindral Nikolai Judenitšilt käsu saabuda oma salgaga Narva, et liituda Loodearmee sõjategevuseks Petrogradi suunal. Augustis 1919 alustas saksameelse Lääne-Vene valitsuse moodustamist Läti territooriumil Saksa raha eest. 5. septembril 1919 formeeris Lääne vabatahtliku armee, kus üle poole isikkoosseisust moodustasid sakslased, endised vabakorpuslased. 6. oktoobril 1919 eiras kindral Judenitš käsku liikuda rindele ja ründas Läänearmeega Riiat, ohustades Läti Vabariigi eksistentsi. Inglismaa ja Eesti toetusel õnnestus Läti vägedel peatada Bermonditi pealetung ja sundida ta eemalduma. Detsembris 1919 interneeriti Läänearmee riismed Ida-Preisimaal. Ülendati 1918 või 1919 kindralmajoriks. Bermonditi peetakse Saksa marionetiks Baltimaades.

Landeswehri võitjad: kindralid Krišjānis Berķis (keskel vasakul) ja Ernst Põdder Tallinnas Balti jaamas (1920. aastate lõpp). Igor Kopõtini erakogu
Victors of Landeswehr: Generals Krišjānis Berķis (centre left) and Ernst Põdder in Tallinn at the Baltic Station (late 1920s). Private collection of Igor Kopõtin

ülemjuhataja kindral Dāvids Simansons oma Eesti kolleegi kindralmajor Johan Laidoneri saata abiks kas või üks soomusrong, sest olukord oli kriitiline.

Oma 7. oktoobri ettekandes Eesti peaministrile märkis Laidoner, et Eesti väejuhatuse on pettunud Läti võimudes nende suhtumise pärast Läti alal viibinud eesti sõduritesse, sõjasaagi jaotamise pärast ja Valga intsidentide tõttu (Eesti-Läti piirivaidlus), mis puhkes 1919. aasta septembris. Ta süüdistas kõigis eestlaste-lätlaste intsidentides lätlasi, viidates eesti sõdurite kasvanud umbusaldusele lätlaste vastu. Lätlased süüdistasid omakorda eestlasi territoriaalses ekspansioonis Läti Vabariigile osutatud sõjalise abi vastu. Samal päeval otsustas Eesti valitsus selgitada Eesti-Läti vahekorda ning kutsuda Tallinna Läti valitsuse ja sõjaväe esindajad, et sõlmida sõjaline konventsioon. See kirjutati alla alles 10. oktoobril. Keerulistel läbirääkimistel selgus, et Läti esindajad ei tunnista 18. veebruaril

sõlmitud lepingut, sest selle sõlmimiseks olevat sõlmijatel puudunud volitused. Lätlased polnud nõus ka eestlaste tingimuste ja nõudmistega ei piiriküsimustes ega rahakrediidi asjus. Pärast Läti juhtkonna mitut appihüüet saadeti lõpuks Riiga kapten Arnold Hinnomi juhtimisel kaks Eesti soomusrongi, mis osalesid Riia kaitsmisel 10. oktoobrist kuni 23. oktoobrini.¹⁴

Hinnom on oma mälestustes kirjutanud, et eestlaste Riiga saabudes valitses seal täielik kaos. Kindral Sīmansons tundus vana, väsinud ja otsustusvõimetu ning Ulmanis ja Meierovics kaldusid Riist lahkumise poole. Sellises olukorras andis Hinnom Eesti soomusrongidele korralduse jääda paigale ja tõrjuda bermontlaste pealetung. See olevat tõstnud lätlaste võitlusvaimu. Läti uueks ülemjuhatajaks määrati polkovnik Balodis, kes tõi uut elu ja võiduusku, kuid kindral Laidoneri telegramm 21. oktoobrist viitas sellele, et sõjalise konventsiooni sõlmimine lätlastega ei õnnestu niipea. Eesti ülemjuhataja käskis soomusrongidel liikuda Riist Valka. Balodise palvel jäid soomusrongid siiski veel kaheks päevaks Riiga, kus neil oli oluline osa linna kaitsmisel. Eesti diplomaatiline esindaja Lätis süüdistas Läti tolleaegset juhtkonda arguses ja peataolekus, lätlased väitsid aga hiljem, et Eesti soomusrongide osavõtt lahingust oli ainult sümboolne.¹⁵

Vabadussõjas pidid mõlemad riigid sõdima ühise vaenlase vastu, kuid omavahelised suhted, nagu näha, olid väga keerulised. Kindral Laidoner kirjutas 1919. aasta oktoobri algul Eesti valitsusele, et tihti ei taha eesti sõdurid Läti territooriumil viibida ja paluvad viia end üle Ingerimaale. Ühelt poolt polevat eesti sõdurid suutnud end lätlaste suhtes „külma-vereliselt ülal pidada”, teiselt poolt aga tekitasid Läti kohalikud võimud Eesti vägedele raskusi moonavarude täiendamisel ja läti elanikudki suhtu-

¹⁴ *Eesti Vabadussõda*, 340–354; *Eesti ja Läti suhted*, 26, 28, 29–31, 33; Arnold Hinnom, *Suur heitlus: mälestusi rahvusväeosade ajast ja Vabadussõjast* (Lund: Eesti Kirjanike Koopereatiiv, 1955), 256–265; Aivars Stranga, „Bermontiādes ugunis šķīstītā Latvija,” *Latvijas Avīze*, 10. novembris 2004..

¹⁵ Hinnom, *Suur heitlus*, 258–259, 262–265; *Eesti ja Läti suhted*, 37, 42, 44–45; *Eesti Vabadussõda*, 354; *Latvijas atbrīvošanas kara vēsture*, virsredaktors ģenerālis Mārtiņš Peniķis (Rīga: Austrālijas latviešu balva Jaunsargiem, 2006), 68, 101, 124; Georgs Stiprais, „Karamāksla latvijās brīvības cīņās (1918–1920) III daļa bermontiāde. Rīgas aizstāvēšanas operācija,” *Militārais Apskats* nr. 3/4 (132/133) (2009).

sid eestlastesse üsna vaenulikult. Probleeme oli ka Eesti inseneripataljoni 3. sapööriroodul oma tegevuspiirkonnas Põhja-Lätis, kellel oli kohalike võimude ja elanike vaenuliku suhtumise pärast keeruline soetada ehitusmaterjali. Esimene Eesti sõjaväe esindaja Riias kapten Julius Jürgenson kirjutas Eesti kindralstaabile oma ettekandes 1. novembril 1919, et Riias tehakse eestlaste vastu kihutustööd, mistõttu rahva ja sõdurite meeleolu on Eesti-vastane. Riias olevat liikunud jutud, et kui lätlased „Bermonditist jagu saavad, siis näitavad eestlastele sedasama”.

Vabadussõja lõpus ei suudetud sõlmida sõjalist konventsiooni (mis olnuks Läti jaoks väga raskete tingimustega), ehkki varasemad lepingud tunnistati kehtetuks. Ühine sõjategevus bolševike vastu Latgales toimus enamjaolt üksnes Briti sõjalise missiooni eestvedamisel ja vahendusel. Siiski oli Eesti panus Läti Vabadussõtta väga suur. Läti territooriumil sõdis kokku üle 30 000 eesti sõduri ning 30 ohvitseri ja 417 sõdurit langesid. Peale selle langes Läti territooriumil 99 soome vabatahtlikku. Langenute haudade asukohtade väljaselgitamiseks tehti pärast sõda tihedat koostööd Läti võimudega.¹⁶

Eesti ja Läti diplomaatiliste suhete julgeolekuaspekt

Suureks vastuolude allikaks kahe riigi vahel kujunes omavahelise piiri kindlaksmääramine, mis puudutas Valga linna ja piiriäärsete valdade staatust. Vaatamata sellele, et 1919. aasta 18. veebruari lepinguga tunnistas Läti ajutine valitsus Valga linna ja segarahvastikuga asustatud piiriäärsed vallad Eesti osaks, ütlesid lätlased sellest hiljem lahti. Konflikt puhkes kohe pärast Landeswehri sõja lõppu. Kuuldes lätlaste kavatsusest korraldada Valgas valimised, tegi Eesti valitsus 24. septembril 1919 otsuse Läti riigiasutused Valgast välja saata. Valgas korraldati siiski rahvaküsitlus, millest selgus, et seal elab 4897 Eesti ja 2827 Läti kodanikku.

¹⁶ Eesti Ülemjuhataja ettekanne Vabariigi Valitsusele, 9.10.1919, ERA 495.10.48, 20; *Eesti ja Läti suhted*, 30–43, 90–91; Igor Kopõtin ja Leho Lõhmus, *Pioneeripataljon: areng ja koostöö 1917–1940* (Tallinn: Grenader, 2012), 48; О числе эстонцев и финнов, павших при освобождении Латвии, 1936, ERA 495.11.2, 116; II osakond Läti аташееle Ruhja vallutamisest, jaanuar 1936, ERA 495.11.2, 117, 118.

Et lahendada teravat olukorda, mille tõttu võinuks puhkeda koguni sõda, peeti 13. jaanuaril 1920 Tallinnas kõrgetasemeline erinõupidamine, kus üht delegatsiooni juhtis Eesti peaminister Jaan Tõnisson, teist aga Läti välisminister Meierovics. Eesti ei olnud nõus Valga linna poolitama, kuid nõustus kaasama erapooletut vahekohtunikku, kelleks sai Briti kolonel Stephen Georg Tallents. Tõsi küll, vahekohtunik hakkas juhtima piirikomisjoni tööd alles 1920. aasta märtsi lõpus ning enne seda sattusid naaberriigid sõja lävele. 25. jaanuaril 1920 saatsid eestlased sundkorras Valgast välja kõik Läti võimuesindajad. Meierovics hoiatas eestlasi selle sammu võimalike raskete tagajärgede eest, mille all ta mõtles probleemi lahendamist sõjaliste vahenditega. Juba 10. märtsil arutas Läti valitsus sõja alustamist Eesti vastu. Alustati Läti vägede ümberrühmitamist Põhja-Lätti, kuid samal ajal ei olnud Eesti väed Läti alalt veel lahkunud ja valmistasid samuti sõjategevuseks. Mõtteid võimaliku sõjategevuse alustamise kohta Läti vastu jagas kapten Julius Jürgenson ka Leedu sõjaväe esindajaga Riias kapten Natkevičiusega.

Õnneks kestis pingeline olukord lühikest aega, sest 18. märtsil teatas kindral Balodis, et kuni tema on Läti sõjaväe ülemjuhataja, ei puhke sõjalist konflikti ei Eesti ega Leeduga. 22. märtsil sõlmisid Eesti ja Läti kokkuleppe, volitades piiriküsimuste lahendamise piirikomisjonile eesotsas Tallentsiga. Kokkuleppe järgi kohustus Eesti oma väed Lätist välja viima hiljemalt 17. juuliks ehk uue piiri kehtimahakkamise alguseks.¹⁷ Peale Valga oli lätlastest elanike pärast probleeme ka Laura alevis Petserimaal, kust läti noored rändasid välja ebasõbraliku poliitika tõttu.¹⁸

Järgmine oluline käik Balti riikide suhetes, mis mõjutas relvajõudude koostööd, oli Balti liidu loomise katse. Mõtet luua Balti riikide sõjalis-poliitiline liit toetas hulk diplomaate, kes nägid selles võimalust seista vastu suurriikide, ennekõike Nõukogude Venemaa ja Saksamaa ähvardusele. Esimene konverents Balti liidu loomise nimel peeti Bulduris Riia lähedal juba 1920. aasta teisel poolel. Sellest võtsid Eesti ja Läti kõrval osa ka Leedu, Soome ja Poola. Liidu loomiseni ei jõutud siiski ei too-

¹⁷ *Eesti ja Läti suhted*, 4, 28, 52–77; Pihlak, *Karutapjad*, 37–38.

¹⁸ Edgars Andersons, *Latvijas vēsture 1920–1940: Ārpolitika I* (Stokholma: Daugava, 1982), 142.

kord ega järgmise 20 aasta jooksul – probleemiks olid riikide ületamatud omavahelised vastuolud ja välispoliitiline erinev suunitlus. Soome soovis saada Skandinaavia riigiks, Poola taotles Balti liidu juhtriigi staatust, kuid oli teisalt Leeduga teravas konfliktis Vilniuse ja Vilniuse maakonna pärast. Lisaks pretendeeris Poola Lätile kuuluvale Daugavpilsile ja sekus Läti sisepoliitikasse. Leedul ei olnud Nõukogude Venemaaga ühist piiri ja Vilniuse küsimus oli leedulastele kõige tähtsam. Piirikonfliktist hoolimata oli kõige vähem vastuolusid Eesti ja Läti vahel, mistõttu otsustasid nad luua kahe riigi liidu, lootes teiste riikide hilisemale ühinemisele sellega. Eesti ja Läti vahel sõlmitigi 7. juulil 1921 sõjalise koostöö leping. Selle lisaks oli kokkulepe mõlema riigi kindralstaabi vahel, mis nägi ette vastastikuse sõjalise abi kolmanda riigi kallaletungi korral.¹⁹ Mitmel põhjusel, kaasa arvatud sisepoliitilise olukorra muutuse tõttu, jäi see leping siiski ratifitseerimata nii Riigikogus kui ka Seimis.

1922. aasta märtsis peeti Varssavis Eesti, Läti, Poola ja Soome välisministri osavõtul konverents, kus Eesti ja Läti esindajad sõlmisid poliitilise lepingu koos salajase protokolliga, mis rõhutas vajadust sõlmida omavaheline sõjaline koostööleping. Varasemad probleemid lahenesid hästi tänu Meierovicsi ja Eesti välisministri Ants Piibu energilisele tööle kahe naaberriigi suhete normaliseerimiseks. Veidi rohkem kui aasta pärast, 1. novembril 1923, sõlmiti Tallinnas pärast mitmepäevast konverentsi Eesti ja Läti kaitseliidu leping kümneks aastaks. Veel sõlmiti piirileping, millega lahendati mitu aastat kestnud tüli. Kaitseliidu leping nägi ette sõjalise abi juhul, kui ühele lepinguosalisele ilma tema väljakutseta kallale tungitakse. Eriti pärast 1924. aasta 1. detsembri mässu otsustas Eesti juhtkond arendada julgeolekualast koostööd Lätiga. Kaitseliidu lepingu sõlmimise järel kirjutati alla ka ühisele tollilepingule, mis pidi soodustama kahe riigi majanduslikku koostööd, kuid selle rakendamine siiski nurjus.²⁰

¹⁹ *Eesti ja Läti suhted*, 132–135. Lepingu lisaprotokollis on täpsustatud, et kolmandaks riigiks loetakse just Nõukogude Venemaad.

²⁰ Pihlak, *Karutapjad*, 38; Ilmjärv, *Hääletu alistumine*, 389; Magnus Ilmjärv, „Eesti välispoliitika 1930. aastatel,” – *Sõja ja rahu vahel*, 52; *Eesti ja Läti suhted*, 222–224, 228–233.

1925. aasta esimesel poolel tegid Läti ja Eesti riigipead vastastikuseid visiite, millest kujunes kahe riigi suhete emotsionaalne kulminatsioon. Eufooria ei kestnud paraku pikalt. Juba järgmisel aastal hakkasid Eesti ja Läti suhted taas jahenema seoses Lätis võimule tulnud vasakpoolse koalitsiooniga, kes sõlmis 1927. aastal Nõukogude Liiduga kaubanduslepingu. Teiseks lõõgiks vastastikustele suhetele kujunes silmapaistva Läti riigitegelase Meierovicsi traagiline surm autoavariis augustis 1925.²¹ Kaaluka panuse suhete arendamisse andis hiljem Läti saadik Kārlis Zariņš, kes valdas eesti keelt. Vastupidiselt temale aga ei õnnestunud luua eestlastega usaldusväärseid suhteid Läti välisministril Vilhelms Muntersil, kes oli teeninud Vabadussõja ajal Eesti sõjaväes ohvitseri asetäitjana. Tema lähetamist Pätsi 65. sünnipäeva pidustustele peeti Lätis veaks, sest „Eesti välisminister Karl Selter vihkas Muntersit samamoodi nagu Laidoner Balodist”.²²

Eestis tegid kahe riigi lähendamise eesmärgil viljakat tööd Ants Piip ning Eesti esindajad Riias Aleksander Hellat ja Julius Seljamaa, keda peeti Läti sõpradeks.²³ 1938. aastal sai Eesti välisministriks Karl Selter. Eelmise välisministri Friedrich Akeli tagasiastumise oli põhjustanud sõjavägede ülemjuhataja Laidoneri surve, sest Laidoner polnud rahul, et Akel polevat suutnud tuua Eesti-Läti suhetesse selgust. Ka uue välisministri tegevust hinnati negatiivselt. Endine Eesti saadik Moskvast (1938–1940) August Rei ja endine saadik Kaunases (1938–1939) Aleksander Warma süüdistasid Selterit pärast II maailmasõda ülimalt ebapädevuses välisministrina ja Saksa orientatsioonis. Toodi esile ka Selteri vähest koostööd Lätiga kriitilisel 1939. aastal ehk baaside lepingu sõlmimise ajal.²⁴

Balti liidu loomise vajadus oli päevakorral kuni iseseisvuse kaotamiseni 1940. aastal. Kõigi kolme Balti riigi julgeolekukoostöö küsimus kerkis uuesti üles 1934. aastal pärast Leedu memorandumit, mille andis 25. aprillil Kaunases Eesti ja Läti esindajaile üle Leedu välisminister

²¹ Z.A. Meierovics: *Latvijas pirmā ārlietu ministra darbības atcerei veltīts rakstu krājums*, sako-
pojis Edvarts Virza (Rīga, 1935), 151.

²² Inesis Feldmanis, Aivars Stranga, Mārtiņš Virsis, *Latvijas ārpolitika un starptautiskais stā-
voklis: 30. gadu otrā puse* (Rīga: Latvijas Ārpolitikas Institūts, 1993), 89–90.

²³ Andersons, *Latvijas vēsture*, 142.

²⁴ Pihlak, *Karutapjad*, 39–40; Ilmjärv, *Hääletu alistumine*, 449.

Dovas Zaunius. Memorandumis deklareeris Leedu Balti riikide koostöö tähtsust muutunud rahvusvahelises olukorras seoses Rapallo-poliitika lõpuga. Vaatamata sellele, et Eesti kõrgemate sõjaväelaste seas levis arvamused, et kaitseliidu lepingut Lätiga ei peaks pikendama, arvas Eesti poliitiline juhtkond teisiti. Jaanuaris 1934 sõlmiti Leeduga kaubandusleping ja 17. veebruaril pikendati kaitseliidu lepingut Lätiga.

Juulis 1934 peeti Kaunases Balti riikide konverents, kus arutati liidu loomise tingimusi. Pärast veel üht vahekohtumist kirjutati Genfis 12. septembril 1934 alla Eesti, Läti ja Leedu sõpruse ja koostöö lepingule, mis nägi ette diplomaatilise ja poliitilise abi neljanda riigi kallaletungi korral. Siiski ei töötatud välja selle lepingu rakendussätteid. Selle põhjuseks oli lepingu kolmas artikkel, mille järgi Eesti ja Läti säilitasid neutraalsuse Leedule tähtsates Memeli (Klaipeda) ja Vilniuse küsimustes. Leedu välisministri Stasys Lozoraitise katsed mõjutada Eesti ja Läti seisukohti nendes „spetsiifilistes küsimustes” nurjusid. See asjaolu tõukas Leedu koostööle Nõukogude Liiduga, kelle poolt nähti vähim ohtu. 1930. aastatel aimas Läti sõjaline juhtkond ohtu Saksamaa, poliitikut aga Nõukogude Liidu poolt. Eesti juhtkond kaldus pidama Saksamaad võimalikuks liitlaseks, Nõukogu Liitu käsitati aga peamise ohuallikana. Ühtse vaenlase määramatus oli veel üks põhjus, miks Balti Antandi loomine nurjus.²⁵

Eesti ja Läti sõjalisest koostööst

Suhete normaliseerumise oluliseks näitajaks olid riigipeade vastastikused visiidid, millest võtsid osa ka sõjaväelased. Läti presidendi Jānis Čakste visiidi ajal veebruaris 1925 tulid Tallinna Läti sõjaminister ja silmapais-
te sõjandustegelane kolonel (läti *pulkvedis*) Rūdolfs Bangerskis, kindral Pēteris Radziņš ja Läti mereväe juhataja ja esimene admiral, sel ajal veel mereväekapten (läti *jūras kapteinis*) Arčibalds Keizerlings (krahv Archibald Keyserling).²⁶ Eesti riigivanema Jüri Jaaksoni visiidi ajal kuulusid

²⁵ Ilmjärv, „Eesti välispoliitika 1930. aastatel,” 52–55.

²⁶ Rihards Treijs, *Latvijas diplomācija un diplomāti 1918–1940* (Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003), 162–163.

delegatsiooni teiste hulgas sõjaminister kindralmajor Jaan Soots, 2. diviisi ülem kindralmajor Ernst Põdder ja merejõudude juhataja kontradmiral Hermann von Salza.

Vabadussõja-aegse sõjalise koostöö tunnustamine aumärkide annetamisega oli kindlasti üks silmapaistev sümbolne tegu kahe riigi ja relvajõudude vaheliste suhete loomisel. Hoolimata keerulistest läbirääkimistest piirküsimuses hakati teenetemärke välja andma kohe pärast Vabadussõja lõppu. Esimest korda autasustas Eesti Läti sõjaväelasi Vabadusristiga juba märtsis 1920: esimesed kavalierid olid kolm Põhja-Läti brigaadi vanemohvitseri, sealhulgas Zemitāns. Ulmanis ei olnud rahul sellega, et tunnustati ennekõike Eestiga koostööd teinud ohvitseri Põhja brigaadist, mitte aga Läti juhtkonda, näiteks kindral Balodist. Teisalt ei arvanud Soots Ulmanisest hästi, sest too toetus Vabadussõja algul kindral krahv Rüdiger von der Goltzile, mitte aga Eesti sõjavõududele. 1921. aasta veebruaris sai Jaan Soots siiski Läti Karutapja III klassi ordeni ja järgmisel aastal anti Laidonerile Karutapja I klassi ordeni.

Vabadusristiga autasustati peaaegu kõiki Läti toleaeegseid sõjaväe kõrgemaid juhte, sealhulgas ka Balodist. Sellega loodeti muuta Balodise taunivat hoiakut Eesti suhtes. Samal põhjusel käis Eesti atašee Riias 1936. aastal õnnitlemas Eesti ülemjuhataja nimel kindral Balodist tema 55. sünnipäeva puhul.²⁷ Karutapja ordeniga autasustati tavaliselt neid Eesti sõjaväelasi, kes olid võtnud osa sõjategevusest Läti pinnal või kuulusid 1920. aastail Eesti sõjaväelisse ja poliitilisse juhtkonda. Eesti Vabadusristiga autasustati samadel põhimõtetel, eelistades endise Põhja-Läti brigaadi sõjaväelasi. Kokku autasustati Karutapja ordeniga 142 Eesti sõjaväelast. Vabadusristi saanud lätlasti oli tunduvalt vähem – ainult 50, kes said lisaks Eesti Vabadussõja medali. Peale Karutapja ordeni jagas Läti Vabariik ka Vabadussõja mälestusmedaleid. Medaliga „10 aastat Läti Vabariiki” autasustati rohkem kui 11 000 eestlast.²⁸

Eesti sõjavägi oli alati huvitatud Läti välis- ja sise poliitikast. Just sellega saab põhjendada tõsiasja, et Eesti sõjaliseks esindajaks Riiga määrati

²⁷ Eesti sõjalise esindaja Lätimaal kol-ltn Villem Saarseni t. salajane ettekanne nr 219 Kavstabüle II osakonna kaudu, 17.3.1936, ERA 495.12.197, 5.

²⁸ Andersons, *Latvijas bruņotie spēki*, 656; Pihlak, *Karutapjad*, 52–59.

Läti ja Eesti mereväe juhid ning valitsuse liikmed Läti lennuväe ja laevastiku visiidi ajal Tallinna Eesti riigivanema Otto Strandmani vastuvõtul Kadrioru lossis. Esimeses reas vasakult esimene sõjaministri abi kindralmajor Paul Lill, kolmas Eesti merejõudude juhataja kontradmiral Hermann von Salza, neljas Läti sõjalaevastiku ülem admiral krahv Archibald von Keyserling, viies Otto Strandman, kuues Läti saadik Jānis Seskis, seitsmes kaitseminister Oskar Köster. Teise reas vasakult esimene 1. lennuväedivisjoni ülem major Johannes Vellerind, teine merelaevastiku divisjoni ülem kaptenleitnant Rudolf Linnuste, viies teedeminister August Jürman, kuues välisminister Jaan Lattik, kaheksas Läti sõjaväeatašee Eestis alampolkovnik Jānis Žīds (23. august 1929). Jānis Žīdsi fotoalbum, erakogus

High commands of the Latvian and Estonian navy and members of the Estonian government during the visit of Latvian air force and fleet to Tallinn at the reception of Otto Strandman, the Head of State of Estonia in Kadriorg. First row from the left: first—Major General Paul Lill, Deputy Minister of War; third—Rear Admiral Hermann von Salza, commander of the Estonian Navy; fourth—Count Archibald von Keyserling, commander of the Latvian Navy, fifth—Otto Strandman, sixth—Latvian Envoy Jānis Seskis, seventh—Minister of Defence Oskar Köster. Second row from the left: first—commander of the Estonian Air Force Squadron Major Johannes Vellerind, second—commander of the Estonian Fleet Squadron Commander Rudolf Linnuste, fifth—Minister of Communications August Jürman, sixth—Minister of Foreign Affairs Jaan Lattik, eighth—Lieutenant Colonel Jānis Žīds, Latvia's military attaché to Estonia (23 August 1929). Photo album of Jānis Žīds, private collection

Leedu ja Läti ohvitserid ühisel väljasõidul (1930. aastate keskpaik).

Igor Kopõtini erakogu

Lithuanian and Latvian officers at a joint excursion (mid-1930s).

Private collection of Igor Kopõtin

tihti Eesti sõjavägede staabi II (luure) osakonna juhtivaid ohvitserid. Kahel korral olid selles ametis kolonel Richard Maasing ja kolonelleitnant Villem Saarsen. Eesti esindaja Riias jälgis tähelepanelikult olukorda Läti sõjaväes ning tegi selle kohta üksikasjalikke aruandeid ja ülevaateid. Eesti atašee 1936. ja 1939. aastal koostatud ülevaated sisaldavad tähtsaid andmeid Läti sõjaväe üldise koosseisu, väljaõppe, varustuse, relvaostude, eriti aga eelarve²⁹ ja meeoleolu kohta, samuti kajastatakse suhtumist Eestisse ning antakse üldist taustinfot sisepoliitilise olukorra kohta Lätis ja Läti välispoliitiliste küsimuste kohta. Analüüsist tuleb välja, et paljudel Läti kõrgematel ohvitseridel, eriti rügementide ja üksikpataljonide ülematel, ei olnud sõjalise kõrghariduse teist astet. Läti sõjaväe juhtkond oli üsna truu president Ulmanisele, kes võis omakorda toetuda sõjaväele. Märgitigi kiriku suurt osa Läti sõjaväes, mida Eesti sõjaväes ei olnud. Peeti

²⁹ II osakonna analüüs Läti sõjaministeeriumi eelarvest 1939/1940. aasta peale, 1939, ERA 495.11.2.

Läti ja Eesti kõrgemad ohvitserid õppuste vaatlemise vaheajal suitsupausil (1930. aastate lõpp). Vasakult teine Eesti suurtükiväe inspektor kindralmajor Hugo Kauler, seejärel Eesti ja Läti sõjavägede ülemjuhatajad kindralid Johan Laidoner ja Krišjānis Berķis, seljaga on Kaitseliidu ülem kindralmajor Johannes Orasmaa ja tema kõrval ratsaväe inspektor kindralmajor Gustav Jonson. Martin Lokki erakogu

Estonian and Latvian officers during a cigarette break from observing training exercises. Second from the left—Major General Hugo Kauler, Estonian artillery inspector; the next—Generals Johan Laidoner ja Krišjānis Berķis, Commanders-in-Chief of Estonian and Latvian Armed Forces; Major General Johannes Orasmaa, commander of the Estonian Defence League is standing with his back to the photographer, Major General Gustav Jonson, cavalry inspector is standing next to him (late 1930s). Private collection of Martin Lokk

oluliseks Läti kaitseväelaste sidemeid Leedu ohvitseridega, kes käisid Läti väeosi küllastamas või seal stažeerimas. Eraldi märkis Saarsen Läti ohvitseride külaskäike NSV Liidu sõjaväeatašee Mihhail Glinski juurde: „[---] juba mitmendat korda võib venelase juures näha, et eriti läti külalised kahjuks ei pea piiri jookide tarvitamisel. Seetõttu varsti pärast keskööd võib näha olukordi, mis meie liitlase ohvitserkonnale ei tee au.”³⁰ Viimase põhjaliku ülevaate Läti sõjaväest tegi Eesti atašee Riias 1936. aasta lõpus.³¹

II osakond koostas põhjalikke ülevaateid Läti sõjaväes toimuva kohta ka Läti ajakirjanduse põhjal. 1930. aastatel olid tähelepanu all näiteks järgmised teemad: Vabadussõja mälestuste jäädvustamine Läti sõjaväes, administratiivteenistuse ohvitseride ametikohtade loomine, sõjakooli lõpukatsed, Läti sõjaväe ratsa- ja talisport, lennuõnnetused, sõdurite toitlustamine, uute määrustike ja eeskirjade väljaandmine, sõjaväe ravikeskused, Läti sõjaväe kõrgema juhtkonna visiidid ja juubelid ning Läti ja Poola sõjaväelaste kohtumised. Erilise tähelepanu pälvis aga 1932. aastal Läti sõjaväe staabi õppeosakonna ülema kolonel Martiņš Jeske autasustamine Leedu Gediminase III klassi ordeniga sõbralike suhete loomise eest Leedu sõjaväega.³² Jaanuaris 1940 käis Lätis Eesti sõjaministri abi kindralmajor August Traksmäe ja kohtus Läti sõjaväe staabiülema kindral Martiņš Hartmanisega. Samal ajal käis Riias visiidil Eesti sõjavägede staabi ülem kolonel Aleksander Jaakson ning 5. veebruaril saabus Tallinna kindral Hartmanis koos Leedu brigaadikindrali Mikas Rēklaitisega.³³

Eesti atašee jälgis tähelepanelikult ka Leedu-Läti suhete arengut, eriti pärast Leedu memorandumit. Veebruaris 1935 Riias käinud Leedu sõjaminister kolonel (läti *pulkininkas*) Balys Giedraitis proovis survestada Läti juhtkonda, eriti aga sõjaväelasi sõjalise koostöölepingu sõlmimise küsimuses, viidates Saksamaalt lähtuvale ohule. Siinkohal on huvitav väljavõte Läti salajasest sõjalisest planeerimisest: Läti plaanis ohu korral Saksamaa poolt lasta oma vägedel hargneda soodsamal maastikul Põhja-

³⁰ Eesti sõjalise esindaja Lätimaal kol-ltn Villem Saarseni t. salajane ettekanne nr 219 Kavstab-üle II osakonna kaudu, 17.3.1936, ERA 495.12.197, 2–12.

³¹ Eesti atašee Riias II osakonnale, 5.4.1940, ERA 495.12.279, 16.

³² Ajakirjanduse kokkuvõte, 1932, ERA 495.11.2, 270–274.

³³ Eesti sõjaväe esindaja Lätis II osakonnale, 4.2.1940, ERA 495.12.279, 42.

Leedu territooriumil, ent ilma Leedu nõusolekuta.³⁴ Huvitav on asjaolu, et Läti sõjaväelased suhtusid natsionaalsotsialistide võimuletulekusse ja sellega kaasnenud Saksamaa agressiivsesse poliitikasse üsna halvasti, samal ajal kui Eesti sõjaväelased pigem toetasid ja erajutuajamistes koguni tunnustasid sakslaste sõjalisi edusamme Euroopas.³⁵

1937. aastal osutas kolonelleitnant Saarsen tähelepanu sellele, et Läti haridusministeerium on välja andnud ajalooraaamatu „Tēvzemei un Brīvībai” („Isamaa ja vabadus”), kus käsitleti Eesti rolli Läti Vabadussõjas moonutatud kujul, mis ei juhtuvat tema sõnul esimest korda. Raamatu levitamine koolides pandi seisma pärast Eesti välisministeeriumi sekku-mist. Selle õpiku avaldamine põhjustas Eesti vanemohvitseride seas suurt pahameelt.³⁶

Eriti tähelepanelikult jälgis Eesti atašee populaarse Läti kindrali Balodise lahkumist Läti valitsuse koosseisust aprillis 1940. Sõjaminister Balodise ootamatu tagasiastumise tegelikuks põhjuseks peeti hasart-mängusõltuvust ja eraelu varjukülgi, mis diskrediteerisid Läti valitsust. Eesti sõjaväeatašee kolonelleitnant Mollin arvas, et just Eesti-vaenulikult meelestatud Balodise tõttu jäi ära 1934. aastal planeeritud Eesti ja Läti staabiohvitseride kokkusaamine Valgas. Eesti-sõbraliku kindrali Krišjānis Berķise nimetamist Läti ülemjuhatajaks hinnati igati kõrgelt.³⁷

Huvitaval kombel ei usaldanud ka Läti juhtkond Laidoneri. Läti saadik Eestis Roberts Liepiņš teatas Riiga pärast Konstantin Pätsi võimuhaaramist 1934. aasta märtsis, et Pätsi tegevuses võib näha positiivset vastukaja Eesti-Läti suhetes, kuid ei Laidoneri ega Maasingut ei saa üldse usaldada. Laidonerile pandi hiljem süüks tema sõnavõtt 31. detsembril 1938, kui ta olevat maininud halvustavalt Eesti-Läti suhete arengut.³⁸ Maasing aga pidigi oma ametikoha tõttu koguma Lätist Eesti sõjaväe tarbeks andmeid, mida lätlaste umbusk tema suhtes ei lihtsustanud.

³⁴ Salo, „Eesti Kaitseväge valmisolek sõjaks,” 146.

³⁵ Eesti sõjalise esindaja Lätimaal kol-ltn Villem Saarseni t. salajane ettekanne nr 219 Kavstab-üle II osakonna kaudu, 17.3.1936, ERA 495.12.197, 11.

³⁶ Eesti sõjaväe esindaja Lätis II osakonnale, 17.12.1937, ERA 495.12.204, 49. Eesti diplomaat Heinrich Laretei mõistis hukka Läti katseid ümber kirjutada Vabadussõja ajalugu veel 1935. aastal. Vt Feldmanis, Stranga, Virsis, *Latvijas ārpolitika*, 82–83.

³⁷ Eesti sõjaväe esindaja Lätis II osakonnale, 24.4.1940, ERA 495.12.279, 23–24.

³⁸ Andersons, *Latvijas vēsture*, 516–519, 522; Feldmanis, Stranga, Virsis, *Latvijas ārpolitika*, 85–86.

Tallinnas toimusid Läti atašeeaga regulaarsed kohtumised, mille eesmärk polnud mitte ainult süvendada sõprussidemeid, vaid saada ka teavet. Läti sõjaväe esindajate hea läbisaamine Eesti sõjavägede staabiga oli peaaegu alati soojade suhete mõõdupuu. Näiteks iseloomustas kindralmajor Juhan Tõrvand Eesti ja Läti sõbralike suhete haripunktis septembris 1929 Läti atašeed kolonelleitnant (läti *pulkvedis-leitnants*) Jānis Žīdsi kui silmapaistvat vanemohvitseri, kes oli andnud suure panuse Eesti ja Läti relvajõudude sõprussidemete arendamisse.³⁹ Žīds pidas Eesti-Läti suhete arendamist väga tähtsaks, millest räägib juba asjaolu, et 1928. aasta juunis osales ta võidupüha pidustustel Pärnu Kaitseliidus.⁴⁰

26. jaanuaril 1935 uue Läti atašee ametissenimetamisel korraldas Eesti kaitseväge staabi ülem kindralleitnant Nikolai Reek Läti sõjaväe esindaja auks piduliku õhtusöögi väga hea mainega hotellis St. Petersburg. Sellest võtsid osa ka uus atašee kolonelleitnant Reinholds Veckalniņš ja Eesti kaitseväge staabi kõik osakonnaülemad. Augustis 1940 taotles II osakond Läti esindaja vastuvõtuks sõjaministeeriumilt neli pudelit veini, kaks pudelit vahuveini, kaks pudelit konjakit, ühe pudeli likööri, ühe pudeli viskit ja kümme sigarit.⁴¹

Sõprussidemete arengu seisukohalt olid tähtsad kahe riigi relvajõudude ülemate ja kõrgemate ohvitseride vastastikused visiidid. 1930. aastal käis Eestis Läti peastaabi ülem kindral Mārītiņš Peniķis, kohtudes Eesti vanemohvitseride ja sõjavägede staabi ülema kindralmajor Juhan Tõrvandiga.⁴² 7. veebruaril 1936 käisid Lätis kindralid Laidoner ja Reek, kes olid tagasiteel Ühendkuningriigi kuninga George V matusele. Laidoneri otsus kohtuda Läti sõjaministriga leidis Läti sõjaväelaste seas suurt heakskiitu. Teade Eesti ülemjuhataja visiidist levis kõikidesse Läti garnisonidesse ja tugevdas arusaama Eesti-Läti liidu vajalikkusest.⁴³

³⁹ Kindralmajor Tõrvand kolonel Hartmanisele, 20.9.1929, ERA 495.11.2, 286.

⁴⁰ II osakond Kindralstaabi ülemale, 13.6.1928, ERA 495.11.2, 276.

⁴¹ II osakonna õiendus, 12.8.1940, ERA 495.11.2, 19.

⁴² Kindralmajor J. Tõrvandi ja kindral Mārītiņš Peniķise teenistuslane kirjavahetus, 1930, ERA 495.11.2, 264.

⁴³ Eesti sõjalise esindaja Lätimaal kol-ltn Villem Saarseni t. salajane ettekanne nr 219 Kavstab-üle II osakonna kaudu, 17.3.1936, ERA 495.12.197, 6–7.

Kõrgemate ohvitseride külaskäikude kõrval olid tähtsad ka väeosade sõprussidemed, mille arendamine sai võimalikuks ohvitseride vastastikuste visiitide kaudu. Läti sõjaväelased käisid Eestis üsna korrapäraselt. Peaaegu kõikidel Eesti väeosadel oli Lätis oma sõprusüksus. Praktiseeriti ohvitseride vastastikust stažeerimist, mida kureerisid sõjaväeatašeed.⁴⁴ Näiteks käisid 7. jalaväerügemendi juures stažeerimas vanemleitnant (*virslleitnants*) Pavlis Ceriņš ja leitnant (*leitnants*) Lustel,⁴⁵ 1. jalaväerügemendi juurde lähetati leitnant V. Rudzītis. 1929. aastal oli pioneeri-pataljonis leitnant Konrads Riekstiņš. 1936/1937. aastal stažeeris Eestis kaptenleitnant (*kapteinis-leitnants*) Eduard Medens.⁴⁶ Detsembrist 1928 kuni detsembrini 1929 oli Eesti soomusrongide rügemendi juures Tapal teenistuspraktikal Läti leitnant V. Ziemelis, kes sai väga hea atestatsiooni. Rügemendiülem kolonel Karl Tallo märkis, et Ziemelis omandas teenistuse ajal niivõrd hästi eesti keele, et suutis selles ajada teenistusasju. Samas märgiti, et Läti ohvitser oli tundlik ohvitseri au ja läti rahvustunde küsimustes.⁴⁷ Läti ohvitseri käis stažeerimas ka teistes Eesti üksustes, näiteks auto-tanki rügemendis, millel olid tihedad sidemed Läti tankiüksusega.

Kalevi üksikpataljoni leitnant Enn Vakkur stažeeris 1934. aastal Läti sõjaväes, mille kohta kirjutas II osakonda üksikasjaliku aruande. Enne sisseastumist Läti kõrgemasse sõjakooli läbis ta kahe ja poole kuu pikkuse praktika 7. Sigulda jalaväepolgus, Zemgale suurtükiväepolgus ja ratsapolgus. Vakkur pööras tähelepanu Läti ohvitseride meeleolule, esmapoolest nende suhtumisele Eesti riiki. Ta jagas Läti ohvitserid tinglikult kolme rühma, millest esimesse kuulusid Vabadussõja ajal Eesti sõjaväega koos sõdinud, teise Landeswehri, Vene valgete armeedes ja Punaarmee teeninud ning kolmandasse rühma rahuajal ohvitseriks ülendatud mehed. Esimene rühm suhtus eestlastesse hästi, teine ei hinnanud eestlaste panust Läti Vabadussõtta kuigi kõrgelt ja noored ohvitserid teadsid Ulmanise propaganda mõjul üksnes Võnnu lahingut, kus eestlased aitasid

⁴⁴ II osakonna märgukiri, 5.3.1940, ERA 495.11.2, 12, 17.

⁴⁵ 7. jalaväerügemendi ülemale ettekanne II osakonnale, 17.7.1940, ERA 495.11.2, 6.

⁴⁶ Sõjaväe Õppeasutuste ülem II osakonna ülemale, 14.1.1937, ERA 495.11.2, 80.

⁴⁷ Leitnant Ziemelise atestatsioon, 1929, ERA 495.11.2, 284–285.

lätlasi võitluses sakslaste vastu. Vakkur märkis, et kui noorte ohvitseride kasvatamine selle propaganda vaimus jätkub, halvenevad Eesti ja Läti relvajõudude suhted veelgi.⁴⁸

Läti ohvitseride lähetati ka Eesti kõrgemasse sõjakooli, kus eri ajal õppisid leitnant Jānis Lapsals, kaptenleitnant Eduard Medens ja vanemleitnant Alfrēds Ābokalns. Läti sõjakoolis õppis vähemalt kaks Eesti ohvitseri: major Eduard Müllerstein (Mullart) ja eelmainitud kapten Enn Vakkur.⁴⁹

Suurt koostööhuvi näitasid üles ka kahe liitlasriigi õhuväelased. 1931. aastal käisid Eesti sõjaväelendid Läti lennukoolis, kus nad tutvusid Läti sõjalennukite ja lendurite väljaõppega ning tegid õppelende Põhja-Läti õhuruumis. Eestlased tulid 22. juulil Riiga nelja lennukiga Avro, kusjuures ülelennu ajal uuriti ja pildistati Läti maastikku. Lendurite hulgas olid Eesti lennukooli ülem major Aleksander Vernik, lennuväljaõppe jaoskonna ülem kapten Hans Kitvel, 1. lennusalga ülem kapten Aleksander Braun ja lendurinstruktor veebel N. Schmidt.⁵⁰ 1935. aasta suvel maandusid Tartus kuus Läti sõjalennukit, mis tulid Eestisse õppe-eesmärgil koostöös Eesti õhuväega. 1936. aastal vahetati andmeid lennukikütuse ja lennukimootorite õli kohta.⁵¹ 1937. aastal pärisid lätlased Eesti õhuväe ülemalt andmeid Eestis kasutatava lendurite varustuse ja riistuse kohta. 1939. aastal tutvusid Läti õhuväe ülem kolonel Jezups Baško ja kaptenleitnant Valdemārs Dimze Suurbritanniast Eesti õhuväe tarbeks ostetud lennukiga Millers-Magister. Baško soovis esitleda Eesti lennukid, kaasa arvatud Eestis tehtud PTO-4, Riias, kuid kindral Reek keeldus.⁵² Suurt huvi tundsid lätlased Eesti lennukooli vastu.⁵³ Uuriti Eesti sõjaväelennu-

⁴⁸ Leitnant Vakkuri aruanne stažeerimisest 7. jalaväepolgus, Zemgale suurtükiväepolgus ning ratsapolgus, 1934. aastal, 1934, ERA 495.12.168, 2–5.

⁴⁹ Andres Seene, „Kõrgem Sõjakool 1921–1940,” *KVÜÕA toimetised* 9 (2008): 25–26; Kõrgema Sõjakooli ülema ettekanne II osakonda, 3.8.1940, ERA 495.11.2, 5; Leitnant Vakkuri aruanne Läti Kõrgemas Sõjakoolis õppimise kohta, 1940, ERA 495.12.168a, 1–2.

⁵⁰ II osakonna akt, 8.7.1931, ERA 495.11.2, 288–293.

⁵¹ II osakonna ametialane kirjavahetus, 1936, ERA 495.11.2, 144.

⁵² Kaitseministeeriumi varustusvalitsuse tehnikaosakonna ülem Läti sõjaväe esindajale, 30.6.1936, ERA 495.11.2, 98; Läti sõjaväe atašee II osakonna ülemale, 13.3.1939, ERA 495.11.2, 27; II osakonna ülem Õhuväe staabiülemale, 13.1.1937, ERA 495.11.2, 86.

⁵³ II osakond Õhukaitse ülemale, 5.3.1932, ERA 495.11.2, 228.

väljade teenistuse korraldust ja raadiojaamade kasutamist sõjaväes üldse, eriti jalaväerügementides.⁵⁴

Läti sõjaväge huvitas Eesti relvastus ja varustus, sealhulgas pikk-silmad, voorivankrid, sanitaarvarustus ja -materjalid.⁵⁵ 1935. aastal uurisid lätlased Eestis toodetud sõdurivarustust ja Tallinna Arsenali relvatoodangut.⁵⁶ 1935. aastal tutvustati lätlastele Eesti Kaitseväe Peastaabi sõjaaegset organisatsiooni.⁵⁷ Tunti huvi ka Eesti sõjaväe sõjaaegse suuruse kohta.⁵⁸ 1929. aastal vahetasid Eesti ja Läti sõjaaja struktuuritabeleid, kuid 1930. aastate teisel poolel polnud see suhete pingestumise tõttu enam võimalik.⁵⁹ Siiski vahetati sõjaväe ja sõjaministeeriumi kõrgema juhtkonna nimekirju ja kontakte kuni 1940. aastani.⁶⁰ 1931. aastal vahetasid Eesti ja Läti sõjavägede staabid piiriäärsete piirkondade ja NSV Liidu Pihkva piirkonna kaarte mõõtkavas 1 : 200 000, tänu millele sai teha vajalikke parandusi.⁶¹

1936. aastal anti lätlastele üle Kaitseliidu organisatsiooni salajased skeemid, Kaitseliidu kodukord, ajakirjad Kaitse Kodu, õppekavad ja -plaanid ning muud organisatsiooniga seonduvat. Samal aastal tutvuti Eesti tsiviilkaitse süsteemi ülesehitusega, sealhulgas kodanliku õhukaitse ja gaasikaitse alal.⁶²

Läti veterinaarteenistus tundis huvi hobuste pidamise vastu Eesti sõjaväes. Nimelt uuriti hobuste haigestumiste arvu ja enamlevinud haigusi.⁶³ Aprillis 1939 käis Eestis Läti sõjaväe veterinaarinspektor kolonel Kārlis Voldemārs Soste.⁶⁴

⁵⁴ II osakonna ametialane kirjavahetus, 1939, ERA 495.11.2, 169–170.

⁵⁵ II osakond jalaväe inspektuurile, 10.2.1939, ERA 495.11.2, 17; II osakond Sõjaväe varustusvalitsuse intendantuoriosakonna ülemale, 3.6.1938, ERA 495.11.2, 54.

⁵⁶ II osakond Varustusvalitsuse üldosakonna ülemale, 21.4.1936, ERA 495.11.2, 102; Varustusvalitsuse üldosakond II osakonnale, 1936, ERA 495.11.2, 103–104.

⁵⁷ II osakonna ametialane kirjavahetus, 1935, ERA 495.11.2, 139.

⁵⁸ II osakonna ametialane kirjavahetus, 1937, ERA 495.11.2, 122.

⁵⁹ Läti sõjaväe staabi ülem Eesti Kindralstaabi ülemale, 10.5.1929, ERA 495.11.2, 278.

⁶⁰ II osakond Läti atašeele, 27.1.1927, ERA 495.11.2, 279.

⁶¹ Kindralmajor J. Tõrvandi ja kindral Aleksandrs Kalējsi teenistuslane kirjavahetus, jaanuar 1931, ERA 495.11.2, 248.

⁶² II osakond Läti atašeele, 1936, ERA 495.11.2, 111, 128.

⁶³ II osakonna ametialane kirjavahetus, ERA 495.11.2, 135.

⁶⁴ II osakonna ettekanne Svstabüle, 14.4.1939, ERA 495.11.2, 31.

Suurtükiväe alal tundsid lätlased huvi Eesti uute relvade ja lasketabelite vastu. 1935. aastal uuriti Eesti suurtükide taliveokeid.⁶⁵ Jaanuaris 1937 pärisid lätlased andmeid 47 mm Böhleri kahuri kohta ning samuti selle kohta, kas Eesti kavatseb soetada 37 mm Madseni või 37 mm Rheinmetalli õhutõrjekahureid. Huvi tunti ka Stockesi 81 mm miinipilduja ballistiliste andmete vastu. Männiku suurtükimoona laboratooriumiga tutvusid kolonel Kārlis Dušults Läti suurtükiväe inspektuurist ja Läti sõjaministeeriumi ehitusosakonna ülem kolonel Arturs Galindoms.⁶⁶ Veel enne seda, detsembris 1934, tutvus kolonel Galindoms Põhjalaagri ehitustöödega Värskas.⁶⁷ Lisaks saadi eestlastelt Canet' suurtüki lasketabelid.⁶⁸ Märtsis 1940, juba alanud II maailmasõja tingimustes, kus relvaäri kolmandatele riikidele oli üsna piiratud, proovis Läti sõjaministeerium osta Eestist õhutõrjekahuri Bofors laskemoona ja vintpüssipadruneid vastutasuks Eestile müüdud lennukikütuse eest.⁶⁹

Tunti huvi ka muu tehnika vastu. Näiteks küsis Läti sõjaväe esindaja kolonelleitnant Jānis Streipa 1934. aasta lõpus Eesti sõjavägede staabilt Poolas ostetud TKSi tankettide ostuhinda.⁷⁰

1935. aastal tutvusid Läti ohvitserid Eesti sõjaväe laskeasjandusega, sest Läti sõjaväes oli sellega probleeme. Leitnant Vakkuri andmetel täitsid 1934. aasta suvel Läti ratsapolgus vintpüssist laskmise laskenormi vaid kaks üleajateenijat ja reameest ning mitte ükski ohvitser.⁷¹ Koostöö tähtsaim osa, ühismanöövrid, jäid keeruliste suhete tõttu enamasti pidamata. 1931. aasta oktoobris kavatseti korraldada ühismanöövrid või kaardi-harjutus, kuid see tuli ära jätta seoses Läti sõjaministeeriumi majandus-surutisest tingitud rahanappusega, mis oli pigem küll pelgalt ettekääne.⁷²

⁶⁵ II osakonna ametialane kirjavahetus, 1935, ERA 495.11.2, 172.

⁶⁶ II osakonna ametialane kirjavahetus, 27.1.1937, ERA 495.11.2, 87; II osakonna ettekanne Svstabüle, 14.4.1939, ERA 495.11.2, 31.

⁶⁷ II-A jaoskonna ametialane kirjavahetus, 1934, ERA 495.11.2, 143.

⁶⁸ II osakonna ametialane kirjavahetus, 1934, ERA 495.11.2, 226.

⁶⁹ Eesti sõjaväe esindaja Lätis II osakonnale, 14.3.1949, ERA 495.12.279, 27.

⁷⁰ Kirjavahetus Läti sõjaväeatašeega, 1934, ERA 495.11.2, 141.

⁷¹ II osakonna ametialane kirjavahetus, 1934, ERA 495.11.2, 125; Ltn Vakkuri ettekanne, 1934. a, ERA 495.12.168, 43.

⁷² Kin-mjr J. Tõrvandi ja kindral Aleksandr Kalējsi teenistuslane kirjavahetus, oktoober 1931, ERA 495.11.2, 260.

1932. aasta suvel korraldati aga Eesti ja Läti kõrgema sõjakooli ühine kaardiharjutus ja väljasõit maastikule⁷³ ning 1934. aastal Eesti ja Läti sõjavägede staapide operatsiooniosakondade vanemohvitseride kohtumine Valgas.⁷⁴ Märtsis 1934 kavatseti korraldada Eesti-Läti ühine sõjamaäng Valgas 2. soomusrongirügemendi ruumides. Osalema pidi 56 ohvitseri, neist 28 eestlast peamiselt 2. jalaväediviisist, mängu juhiks pidi olema kindral Reek ise. Mängu lükati siiski edasi ja jäeti lõpuks üldse ära.⁷⁵

Pisut viljakam koostöö oli Eesti ja Läti mereväe vahel, kuid ka see ei kestnud kuigi kaua. Juba suvel 1921 tegi Daugava suudmesse sõprusvisiidi Eesti suurtükilaev Lembit.⁷⁶ 1926. aastal käis Eestis Läti mereväe lipulaev Virsaitis ning 1929. aastal tegid Eesti sõjalaevad visiidi Liepājasse ja Riiga.⁷⁷ Lätlaste algatusel töötati aastatel 1927–1930 välja ühine signaalraamat Eesti ja Läti mereväe ühistegevuse koordineerimiseks. Signaalraamat põhines vene keelel, ehkki teateid tuli edastada ladina tähestikus. Eesti mereväe staabi navigatsiooniohvitser kaptenmajor Joann Masik arvas, et eesti signalistide vähene vene keele oskus võib hakata probleeme tekitama, kuid vene keele kasutamine näis ainuke vastuvõetav lahendus. 1930. aasta suvemanöövrite ajal kasutati siiski veel vene signaalide 1914. aasta eeskirja. Ühise signaalraamatu kasutamisest loobuti.⁷⁸

Tõsisemat koostööd tehti 1930. ja 1931. aastal. Tallinnas peeti 21. ja 22. jaanuaril 1930 läbirääkimisi Eesti mereväe juhataja kontradmiral Hermann von Salza ja Läti mereväe juhataja admiral Arčibalds Keizerlingsi vahel, mille käigus lepiti kokku ühistes mereväemanöövrites Eesti saarte piirkonnas ja Liivi lahel. Eesti merevägi loobus siiski vastuvisiidist Majorenhoffi (tänapäeval Jūrmalas) ja Riiga rahapuuduse tõttu. Samal

⁷³ Seene, „Kõrgem Sõjakool,” 46.

⁷⁴ II osakonna ametialane kirjavahetus, 1934, ERA 495.11.2, 150.

⁷⁵ II osakond 2. divstabüle, 1934, ERA 495.12.204, 13–17.

⁷⁶ Arto Oll, *Mereväe Kadettide Kooli rivijaoskonna esimene lend ning nende õppesõit Läti ja Poola sadamatesse* (käsikiri), 7–8.

⁷⁷ Andersons, *Latvijas bruņotie spēki*, 361, 371.

⁷⁸ Eesti mereväe juhataja Kindralstaabi ülemale, 7.1.1927, ERA 527.1.1518, 1; Navigatsiooniohvitser mereväe juhatajale, 20.3.1930, ERA 527.1.1518, 7.

põhjusel jäeti ära laevade meeskondade vastuvõtt ning piirduti vaid vastuvõtuga Läti mereohvitseridele Eesti laevadel Kuivastu sadamas.⁷⁹

Ühised mereväemanöövrid peeti 26. juunist 4. juulini 1930 ja sellest võtsid osa mõlema riigi mereväe põhijõud. Läti merevägi saabus Kuivastu reidile, kus toimusid vastastikused vastuvõtud vanemohvitseridele ja seejärel tutvusid mereväeohvitserid teenistuse eripäraga erinevatel laevadel. 30. juunil korraldati õppus, kus Läti allveelaevad ründasid Eesti laevastikku. Eesti laevad tegid torpeedodega lahinglaskmisi. 1. juulil saabusid Kuivastu sadamasse Läti mereväe lennusalga kolm hüdroplaani ning 2. ja 3. juulil veesati miine Liivi lahte ja harjutati liikumist. Järgmisel aastal korraldati samasugused ühismanöövrid. Eesti kaitseminister kindralmajor Tõrvand kutsus Läti laevastiku Tallinna, et kinnitada kahe riigi sõprust. Ühismanöövrid peeti augustis 1931 ja need jäid viimasteks.⁸⁰ Peale ühismanöövrite vahetati 1930. aastal meresidepostide skeeme, kavatseti luua ühine side Eesti ja Läti merekindluste vahel ning vahetada teavet NSV Liidu laevade liikumise kohta. 1930. aasta suve lõpus loodi Sõrve ja Ventspilsi vahel raadioühendus.⁸¹

1930. aasta augustis lähetati Eesti mereväe juurde Eesti hävitajate peale Läti maaväe kapten Hutmanis, kes vaatles laevasuurtükkide laskmisi merel. Samuti sai Läti mereväe juhataja fregatikapten (läti *komandkapteinis*) Richard von Vietinghoff (Fitinghofs) Eesti mereväe juhatajalt konradmiral von Salzalt Eesti mereväe tuukrite väljaõppe kavad. Tehti ka uus ettepanek luua vastavalt kokkuleppele kahe riigi vahel merekaabliühendus, mis jäi aga teostamata.⁸² 1934. ja 1936. aastal anti Läti merekindlustele 130 mm kahuri lasketabeleid ning Läti uuris ka Eesti mereväe

⁷⁹ Läti mereväe juhataja Eesti mereväe juhatajale, 7.2.1920, ERA 527.1.1518, 2–5; Eesti mereväe juhataja Läti mereväe juhatajale, dateerimata, ERA 527.1.1518, 11, 12.

⁸⁰ Ühise mereõppuse kava, 1930, ERA 527.1.1518, 17, 54; Ühise mereõppuse kava, 1931. a, ERA 527.1.1567, 3; Kindralmajor J. Tõrvandi ja Läti sõjaministri Zariņši teenistusala kirjavahetus, 11.8.1931, ERA 495.11.2, 265; Andersons, *Latvijas bruņotie spēki*, 371.

⁸¹ Navigatsiooniohvitser Eesti merejõudude juhatajale, 17.5.1930, ERA 527.1.1518, 42; Eesti mereväe juhataja Läti mereväe juhatajale, 30.7.1930, ERA 527.1.1518, 75.

⁸² Läti mereväe juhataja Eesti mereväe juhatajale, 16.7.1930, ERA 495.11.2, 269; ERA 527.1.1518, 72.

laevasuurtükkide laskemoona – see jäi viimaseks tegevuseks kahe riigi mereväelise koostöö vallas.⁸³

Eesti pioneeripataljon

17. novembril 1918 asutati Eesti rahvaväe inseneripataljon kapten Volde-
mar Riebergi juhtimisel. Pataljoni koosseisus formeeriti kuni augustini
1919 kolm sapööriroodu. Need allutati jalaväediviiside diviisiinseneri-
dele: 1. sapöörirood tegutses 1. diviisi alluvuses Viru rindel, 2. sapööri-
rood 2. diviisi koosseisus Petserimaal ja 3. sapöörirood Põhja-Lätis.
Pataljon jaotati 15. märtsil 1924 kaheks üksuseks: pioneeripataljoniks ja
sidepataljoniks. Uued väeosad allutati Sõjavägede staabi inseneriväe ins-
pektuurile, mille ülemaks sai varasem inseneripataljoni ülem Rieberg.⁸⁴

Alates 1922. aastast paiknes pioneeripataljon Nõmmel. Kauaaegne
pataljoniülem oli kolonelleitnant Johann-Bernhard Grünberg (Hal-
jaste). Pataljoni peamised ülesanded olid sõjalise ja erialase väljaõppe
korraldamine ajateenijatele rahuajal, inseneriväe reservi ettevalmista-
mine sõjaajaks ning Eesti sõjaväe pioneerialane toetus. Pioneeripatal-
joni struktuuri muudeti korduvalt. 1924. aastal oli pataljonil staap, kaks
sapöörikompaniid, raudteepioneerikompanii, õppekompanii, õppetöö-
kojad ja töökomando. 1926. aastal moodustati gaasikaitsekompanii. 1927.
aasta aprillis viidi helgiheitjate komando sidepataljonist pioneeripataljoni.
1933. aastal formeeriti õhukaitse kuulipildujarühm. Aasta hiljem toimus
suurem muutus, kui ülemjuhataja käsul saadeti raudteepioneerikom-
panii laiali ning selle asemel formeeriti 3. pioneerikompanii. Samal ajal
saadeti 1. ja 2. pioneerikompanii jalaväediviiside juurde vastavalt Narva
ja Võrru. 3. pioneerikompanii jäi Nõmmele ning toetas 3. jalaväediviisi.
Mobilisatsiooni korral pidid kõik kolm pioneerikompaniid kasvama
pataljonideks.⁸⁵

⁸³ II osakond Merekindluste ülemale, 1934, ERA 495.11.2, 95, 191; II osakonna ametialane kirjavahetus, 1936, ERA 495.11.2, 190.

⁸⁴ Kopõtin, Lõhmus, *Pioneeripataljon*, 22–24, 52–59.

⁸⁵ Igor Kopõtin, „Eesti sõjaväe pioneeripataljon aastatel 1924–1940: struktuur, isikkoosseis, väljaõpe,” *Sõdur* nr 3 (67), (2010): 79.

Pioneeripataljoni isikkoosseis koosnes enamjaolt ajateenijatest, keda kutsuti teenistusse kaks korda aastas. Ajateenijate ettevalmistamine oli üsna tõhus ja arenes iga aastaga. Ohvitserkond oli väga professionaalne ning tagas pataljoni eduka toimimise ja arengu. Allohvitserid-üleaja-teenijad läbisid allohvitseride kooli kursuse ja täiendasid end mitmesugustel erialakursustel.

Mai lõpust septembri alguseni korraldati praktilist väljaõpet inseneriväe Jägala välilaagris. Laagris paiknes pioneeripataljon koos sidepataljoniga, korraldati väliõppusi ja erialaharjutusi ning harjutati taktikalist koostööd teiste relvaliikidega. Samuti tegid pioneerid laagris näidisooritusi ja korraldasid erialavõistlusi.

Pioneeripataljoni relvastuses olid Inglise vintpüssid M1914 ja püstolid Browning M1935. Gaasikaitsekompaniil olid gaasipildujad Stockes ja leegiheitjad tüüp 62. Peale selle kasutas pataljon Eesti gaasimaske E III. Uuenduseks olid pioneeripataljoni ohvitseri leitnant Theodor Tomsoni leiutatud tankimiinid TM-34 ja TM-37. Pataljoni ohvitseride osalusel töötati tihti välja uusi pioneerivahendeid.⁸⁶

1937. aastal algas pioneeripataljoni laialdane mehhaniseerimine: välismaalt ja kohalikest esindustest osteti uued mootorsaed, motopuurid, suruõhuvarasad, generaatorid, diisliammid, kompressorid jms. Samuti soetati hulk uusi traktoreid, ekskavaatoreid, veoautosid Opel-Blitz, üks sõiduauto Opel-Kapitän ja roomiktransportöör.⁸⁷

Aastatel 1933–1934 tehti Eesti idapiiril ulatuslikke piirikindlustustöid, millest võtsid osa peamiselt 1. ja 2. pioneerikompanii. Hoolimata üksikasjalikust planeerimisest edenes töö üsna aeglaselt. Üheks põhjuseks oli alarahastamine ja teiseks riigireetmine: 1. pioneerikompanii ülem, piirikindlustustööde juht Narva jõel kapten Nikolai Trankmann müüs piirikindlustuste salajased plaanid NSV Liidu luurele. 1940. aastaks suudeti Narva jõe joonele ehitada 11 kaponiiri ja neli varjendit.⁸⁸

Üldiselt saavutas pioneeripataljon 1940. aastaks hea arengutaseme, olles arenenud struktuuri ja läbimõeldud väljaõppesüsteemiga motori-seeritud tehniline väeosa. Teisalt oli sel ka hulk puudusi. Pataljon paiknes

⁸⁶ Kopõtin, Lõhmus, *Pioneeripataljon*, 242–249.

⁸⁷ *Ibid.*, 256–273.

⁸⁸ *Ibid.*, 287–301.

Pioneeripataljon möödamarsil. (Nõmme, 1929). Leho Lõhmuse erakogu
Engineer battalion marching by (Nõmme, 1929). Private collection of
Leho Lõhmus

amortiseerunud kasarmutes ja kitsastes ruumides, mis mõjus väljaõppele ja arengule üldse üsna pärssivalt. Polügoonid ja lasketiirud olid põhibaasist kaugel, koostöö teiste väeosadega puudulik. Ei jätkunud ei tehnikat ega varustust sõjaaja pioneeripataljonide komplekteerimiseks.⁸⁹

Pataljon likvideeriti oktoobris 1940 pärast seda, kui Nõukogude Liit okupeeris Eesti. Isikkoosseis viidi üle Punaarmee 22. territoriaalse (eesti) laskurkorpuse üksikpataljoni ja korpusele allunud 180. laskurdiviisi sapööripataljoni. Varustus ja tehnika saadeti laiali Balti erisõjaväeringkonna eriväeosadesse.⁹⁰

⁸⁹ Корõтин, „Eesti sõjaväe pioneeripataljon,” 80.

⁹⁰ Игорь Копытин, „Саперный батальон инженерных войск Эстонской армии в 1924–1940 годах,” *Baltfort* 1(10), (2010): 78–80.

Läti sapööripolk

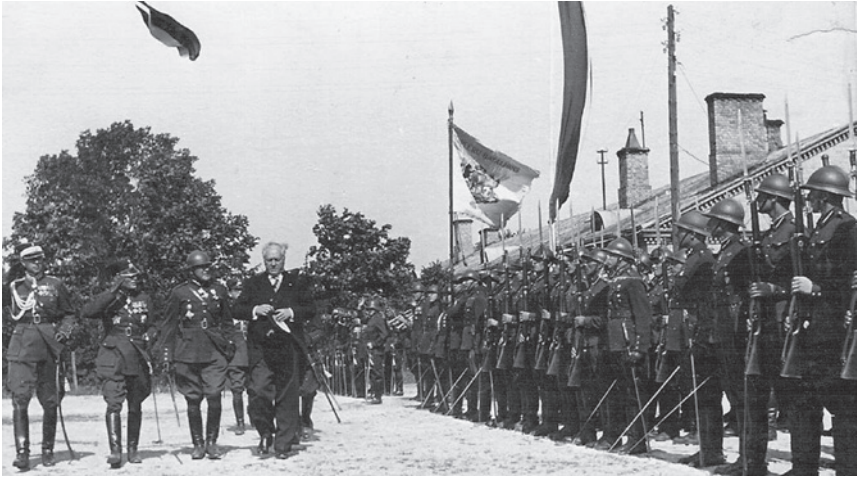
Eesti pioneeripataljoni sõprusväeosa, Läti sapööripolgu ajalugu ulatub Läti Vabadussõja algusse, kui 1919. aasta jaanuaris formeeriti Liepājas Läti armee esimene pioneeriüksus – sapöörirood kapten Pauls Zoltsi juhtimisel. Rood osales kaitselahingutes Venta jõel Landeswehri Läti üksikpataljoni koosseisus. 1919. aasta juulis moodustati sapööriroodu baasil sapööripataljon. Selle struktuuris oli neli sapööriroodu, tagavararood ja instruktorirood. Pärast ühtse rindejoone loomist jaotati pataljon Läti armee jalaväediviiside vahel – iga diviisi juurde üks sapöörirood. Roodud said nimetuse maakaitse põhimõtte järgi: Vidzeme (Liivimaa), Kurzeme (Kuramaa), Latgale ja Zemgale rood.⁹¹

Üleminekul rahuaja struktuurile liideti kõik sapööriüksused uuesti kokku ja moodustati sapööripataljon kolonelleitnant Andrejs Vanagsi juhtimisel. Sapööripataljoni alaliseks asupaigaks määrati garnisonilinn Bolderāja, mis 1924. aastal liideti Riiaga. 1927. aastal formeeriti sapööripataljon ümber kahe pataljoniga sapööripolguks. Struktuuri muudeti aga pidevalt, nii et vahepeal puudus pataljonitase polgus täielikult. Pearõhk oli eriväeliigi roodude ja komandode moodustamisel polgu koosseisus.

Enne 1921. aastat allusid sapööriüksused otse sõjavägede ülemjuhatajale, üksik-sapööriroodud aga operatiivselt jalaväediviisidele. Majanduse alal allusid sapöörid sõjaväe tehnilisele valitsusele (*Armijas Tehniskā Pārvalde*, edaspidi ATP). Sapööripataljoni moodustamisel allutati üksus ainult sõjavägede ülemjuhatajale. Sõjavägede peastaabis oli armeeinsener, kes nõustas ülemjuhatajat ja pärast 1921. aastat sõjavägede juhatajat inseneriväe küsimustes. Aastatel 1921–1922 allus sapööripataljon ATP-le ja alates 1922. aastast pärast tehnilise diviisi moodustamist selle ülemale.⁹² Kauaaegne polguülem oli kolonel Andrejs Vanags, kes juhtis üksust 1931. aastani ning hiljem teenis armeeinsenerina. Aastatel 1931–1932 oli

⁹¹ Edgars Engīzers, „Sapieru vienības Latvijas armijā 1919.–1934. gadā” (bakalaura darbs, Rīga, Latvijas Universitāte, 2008), 17–47; Edgars Engīzers, „Сапёрный полк Латвийской армии,” *Baltfort* 3 (04), (2008): 22.

⁹² Jan Rutkiewicz, *Wojsko lotewskie, 1918–1940, oraz, Lotewskie formacje zbrojne, 1915–1950* (Warszawa: Barwa i Broń, 2005), 59.

Läti sõjaminister kindral Jānis Balodis (erariietes) sapööripolgu aastapäeval (1939). Vasakult esimene kindral Hermanis Bruks. V. Eihenbaumsi erakogu
General Jānis Balodis, Latvian Minister of War (in civilian clothing) on the anniversary of the sappers' regiment. First from the left: General Hermanis Bruks (1939). Private collection of V. Eihenbaums

polguülem kolonelleitnant Jānis Švolkovskis ning seejärel kolonel Frīdrihs Vulfs (Wulf). 1935. aastal määrati polguülemaks kolonel Juris Žanis Brieže. Aastatel 1939–1940 juhtis polku kolonelleitnant Kārlis Konstants.

Ülejateenijad-allohvitserid (instruktorid) olid koondatud instruktoriroodu, mis tegeles peamiselt väljaõppe korraldamisega ajateenijatele. Instruktorite väljaõppetaset tõsteti erialakursustel (sapööri-, pontonööri- ja minöörikursustel). 1927. aastast jaotati instruktorirood sapööri- ja pontooniklassiks, kus instruktorid spetsialiseerusid oma eriala järgi edasise erialateenistuse jätkamiseks allüksustes. Põhieriala kõrval õpetati instruktoritele ka teisi pioneeriõppeaineid: välikindlustamist, minööriõpet ja teede ehitamist. Instruktoriroodu parimad ülejateenijad, kellel oli vähemalt keskharidus, suunati ohvitseri asetäitja (läti *virsniekvietnieks*) kursustele.⁹³

⁹³ Engīzers, „Sapieru vienibas,” 64–68.

Sapööripolgu üks peaülesandeid oli ajateenijate väljaõpetamine, mis toimus ühisõppekava alusel ja kestis 10–14 kuud. Noorteaja kursuse tulemuste järgi määrati sõdureid erialaametikohtadele. Prioriteetsemad olid sapööri ja pontonööri eriala. Erialaõppes pandi rõhku taktikaliste harjutustele veekogude ületamisel ning kaldakindlustuste ja kaide ehitamisele, pioneeriluurele ja lõhketöödele. 1928. aastast lisandusid väljaõppesse moondamistööd. Aastatega saavutas sapööripolk häid tulemusi maskeerimisvõrkude punumisel, maskeerimiskraanide tegemisel, teedeliikumise ja sõjalise tähtsusega objektide moondamisel ning maskeerimisvärvide kasutamisel. 1931. aastast polgus ette nähtud telefonistide väljaõpe toimus elektritehnilises divisjonis. Reakoosseisu sõjandusteoreetilist ettevalmistust üritati tõhustada sõduritele mõeldud päevalehe Latvijas Kareivis abil.

1920. aastatel kasvas gaasikaitse väljaõppe tähtsus märkimisväärselt. Seda ei arendatud mitte ainult sapööripataljonis, vaid kogu sõjaväes ja vabatahtlikus riigikaitseorganisatsioonis Aizsargi (*Aizsargu organizācija*). Sõjateaduslikus perioodilises kirjanduses pöörati tähelepanu tsiviilkaitsele keemiarelva vastu ja tsiviilelanike rakendamisele välikindlustustöödel.

Pärast Vabadussõda rakendati sapööre ehitustöödel Läti riigipiiri rajamisel. 1920. aastatel ehitasid sapöörid rohkesti noore vabariigi taristuobjekte ja vastutasid lõhketööde läbiviimise eest jäämineku ajal Lätimaa jõgedel. Rahuajal ehitas polk viis silda Pededzi, Kuju, Upsti ja Ogrī jõe ning Bauska linna. 1920. aastate lõpus ja 1930. aastate alguses ehitas sapööripolk laengukambreid Läti sildadesse ja tegi ehitustöid Mangaļsala ja Daugavgrīva garnisonis (hiljem Bolderāja koondgarnisonis). Sapöörid paigaldasid prožektorijaamad Daugavgrīva rannakaitsepatareide jaoks Mangaļsalas ja Komēfotis. Ehitati ka mitu raudbetoonpunkrit. Aastatel 1935–1936 ehitas polk Latgale diviisi Litenē suvelaagri. Sõja ajal kavatseti sapööre rakendada ulatusliku plaani elluviimisel Lubāna madaliku üleujutamiseks.⁹⁴

Sapööride relvastus ei erinenud jalaväeüksuste omast, välja arvatud see, et sapööridel polnud raskeid saaterelvi. Pioneerivahenditest leidis

⁹⁴ Andersons, *Latvijas bruņotie spēki*, 308; Engīzers, „Сапёрный полк,” 24.

rohkesti pika varrega sapöörilabidaid ja okastraadilõiketange. Eritehnikat läti sapööridel ei olnud.

Kolonelleitnant Grünbergi hinnang sapööripolgule pärast külas-
käiku 1929. aasta mais oli üldiselt hea. Polk oli majutatud tsaariaegsesse
remontimata kasarmutesse, roodude magalates olid kahekordsed voodid,
üldine sisekord sarnanes tsaariarmee omaga, toitlustamine oli hea ning
köök ja söögisaal avarad. Remontimata kasarmute ja kõnniteede taustal
torkasid silma ohvitseride kasiino väga suured ja puhtad ruumid. Heas
seisukorras olid üleajateenijate ja sõdurite klubid. Rahuldava hinnangu
andis Grünberg ka lätlaste varustusele ja riietusele. Eesti pioneeriohvit-
seride jaoks korraldati näidisõppusi kolmel alal: pontoonsilla, purrete
ja kaeviku ehitamisel, kusjuures pioneeripataljoni ülemale meeldis eriti
pontoonsilla ehitus ja pontoonide hoiutingimused. Purrete ehitamisel
paistis Grünbergile silma see, et läti meeskond tegutses Saksa määrustike
järgi. Heakskiitva hinnangu sai polgu struktuur just seetõttu, et selles oli
terve pontooniroom. Õppuste ajal oli näha, et meeskondade tegevust ei
olnud kokku harjutatud. Praktilisteks õppusteks nappis lätlastel materjali.
Välikindlustamise harjutusväli oli suur ja kuiv: suured liivaseljandikud
Daugava suudmes väeosa lähedal. Suvelaagris polk ei käinud, mistõttu
kogu väljaõpe toimus kas polgu territooriumil või harjutusväljal. Mõnel
aastal osales polk taktikalistes harjutustes teiste väeliikidega Salaspilsi
sõjaväelaagris. Välikindlustuste tüübid olid enamasti lahtised ja sarnane-
sid Eesti omadega. Grünberg tutvus ka Daugavgrīvasse ehitatud betoon-
punkri ja helgiheitja betoonalusega. Armeainsener tutvustas talle ula-
tuslikke moondamistöid, millest võtsid osa peaaegu kõik Riia garnisoni
väeosad.⁹⁵

1940. aastal formeeriti Läti sõjavägi ümber Punaarmee 24. terri-
toriaalseks (läti) laskurkorpuseks, sapööripolgust sai aga 301. üksik-
sapööripataljon.

⁹⁵ Pioneeripataljoni ülema ettekanne nr 496 3. diviisi ülemale, 12.5.1929, ERA 636.1.104, 140.

Koostöö pioneeriväeosade vahel

Eesti ja Läti sõjavägede pioneeriteenistuse koostöö algas juba Vabadussõja ajal 1919. aastal. Tollal tegutsesid Põhja-Lätis Eesti 2. ja 3. sapöörirood. Eesti sapööriüksuste tehnilise toetuse kõrval rakendati välikindlustustöödel lihttööjõuna Eesti sapööriinstruktorite juhtimisel kohalikke elanikke.⁹⁶ Tegelik koostöö Eesti pioneeripataljoni ja Läti sapööripolgu vahel sai alguse ohvitseride kontaktidest, millest kujunesid väga sõbralikud suhted. Algatus selleks tuli Eesti sõjavägede staabi inseneriväe inspektuurilt. 1927. aasta alguses teatas Eesti inseneriväe inspektor kolonel Voldemar-Viktor Rieberg pioneeripataljonile, et Läti sapööripolgu aastapäev on 12. augustil (1919). Eesti pioneeride kohustuseks sai õnnitleda igal aastal Läti relvaliigikolleege tähtpäeva puhul ja kindlustada sõprusidemeid. Läti sapöörid pidasid omakorda meeles Eesti pioneere nii pioneeripataljoni aastapäeval kui ka uue aasta puhul. Näiteks õnnitles Läti sapööripolgu ülem kolonel Fridrihs Vulfs pioneeripataljoni isikkoosseisu uue aasta puhul 5. jaanuaril 1930. Sama aasta oktoobris tänas sapööripolgu uus ülem kolonel Andrejs Vanags Eesti kolleege aastapäevaõnnitluste puhul ning saatis telegraafi teel tervitusi. Alates sellest ajast kujunesid vastastikused tervitused ja õnnitlused telegraafi kaudu traditsiooniks.⁹⁷

Juba varem oli Eesti inseneriväe inspektor teinud esimesi samme koostööks insener-tehnilises valdkonnas. 1928. aasta mais saabusid Nõmmele Läti firma esindajad, kes tegelesid maskeerimisvärvide ja vahendite tootmisega. Toona innovaatiline tehnoloogia oli aasta jooksul Läti sapööripolgus läbi proovitud ja Läti kolleegide soovitusel kutsus kolonel Rieberg tootjaid Eestisse. Pioneeripataljoni alalises asupaigas Nõmmel toimus maskeerimisvahendite demonstratsioon. Kohal viibisid inseneri- ja suurtükiväe inspektuuri ning sõjaväe tehnikaosakonna esindajad, nende hulgas major Kustas Utuste, kes hindas lätlaste toodangut

⁹⁶ Kopõtin, Lõhmus, *Pioneeripataljon*, 48–50; Edgars Engģizers, „Latvijas armijas sapieru pulks,” (magistra darbs, Rīga, Latvijas Universitāte, 2010), 21.

⁹⁷ Läti sapööripolgu ülema teenistuskiri nr 6979 pioneeripataljoni ülemale, 28.10.1930, ERA 636.1.110, 198; Inseneriväe inspektori märgukiri nr 413, 23.8.1927 pioneeripataljoni ülemale, ERA 636.1.88, 42; Pioneeripataljoni ülema 1929. a päevakäsus, ERA 636.1.100.

kõrgelt. Märkimisväärne on see, kuidas Läti tootjad jõudsid Eestisse ja kuidas edaspidiseid kontakte sapööripolguga jälgis Eesti sõjavägede staabi II (luure) osakond.⁹⁸

Edasised kontaktid Eesti ja Läti pioneeride vahel kujunesid sõbrali-kuks. Läti sapööripolgul olid nii tihedad sõprussidemed ainult Eesti kolleegidega.⁹⁹ Läti sapöörid kutsusid augustis 1928 Eesti pioneeripataljoni ülema kolonelleitnant Johan Grünbergi sapööripolgu aastapäeva tähistamisele Bolderājasse, kuid Grünberg ei saanud minna, sest oli sel ajal seotud inseneriväe suvelaagri korraldamisega Jägalas. Eesti sõjaministri abi kindralmajor Paul Lill lubas seetõttu Grünbergil külastada Läti kolleege hiljem.¹⁰⁰

Võimalus selleks avanes juba järgmise aasta kevadel. 1929. aastal kavatseti korraldada pioneeripataljoni asukohas pidulik üritus, kus Nõmme linnavalitsusel oli kavas annetada pataljonile lipp. Selle üleandmise tseremooniale otsustati kutsuda Läti sapööripolgu ülem ning kaks esindajat sõprusväeosa ohvitseride ja allohvitseride kogust. Läti kolleegid pidid veetma pioneeripataljonis kolm päeva, kusjuures kulutused nende majutamiseks ja vastuvõtuks kaeti Eesti pioneeripataljoni ohvitseride ja allohvitseride kogude laekast. Kolonelleitnant Grünberg arvas, et Läti kolleegide osavõtt tseremooniast tugevdab kahe väeosa vahelisi sõprussidemeid. Kutse lipu annetamise tseremooniale otsustati edastada isiklikult sapööripolgu ülemale. Visiidi jaoks Läti taotles kolonelleitnant Grünberg loa oma vahetult ülevalt 3. diviisist.¹⁰¹

8. mail 1929 saabus kolonelleitnant Grünberg Bolderājasse Läti sapööripolku. Grünbergi saatis Eesti pioneeripataljoni ohvitser leitnant Verner Treuhoff, kes oli omal ajal lähetatud aastaks Läti sapööripolgu juurde stažeerima. Leitnant rääkis soravalt läti keelt ja oli pataljoniülema tõlk.¹⁰² Külalisi võtsid Riia raudteejaamas vastu sapööripolgu ülem kolonel Vulfs,

⁹⁸ Inseneriväe inspektori ettekirjutus Pioneeripataljoni ülemale nr 232, 13.5.1928, ERA 636.1.97, 44.

⁹⁹ „Sapieru pulka 15. gadi,” *Brīvā Zeme*, 1934. g. 11. augusts, nr. 181.

¹⁰⁰ Igor Kopõtin, „Eesti kaitseväe pioneeripataljon aastatel 1924–1940” (magistritöö, Tallinna Ülikool, 2010), 199–201.

¹⁰¹ *Ibid.*, 201.

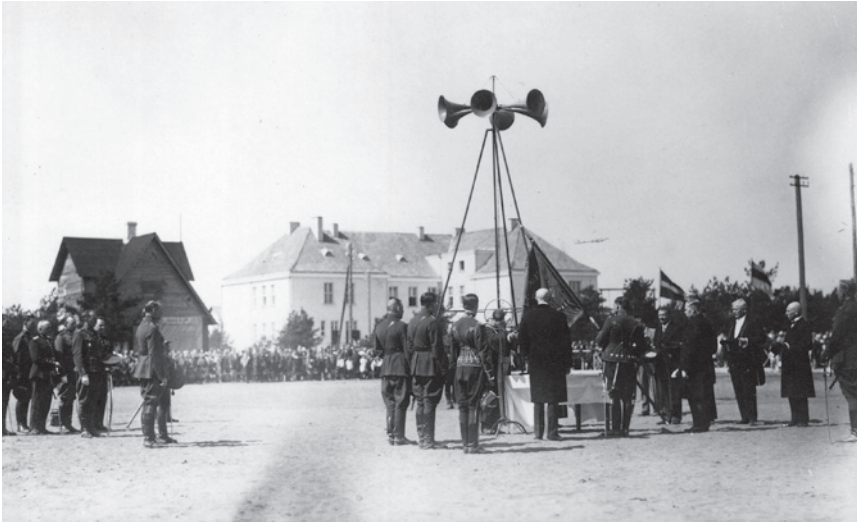
¹⁰² *Latvijas Kareivis*, 1929. g. 7. maijs, 1.

polgu adjutant leitnant Jāzeps Brūders ning Eesti sideohvitser ja sõjaline atašee Lätis kolonelleitnant Richard Maasing. Visiidi esimesel päeval kohustusid Eesti pioneerid Läti staabiülemaga, tehnilise diviisi ülemaga, kellele allus ka sapööripolk, armeeseneriga ja Eesti konsuli Jaan Möldrega. Eestlastele tutvustati Läti sõjamineisteriumi, tehnilise diviisi staapi ning sapööripolgu alalist asukohta. Läti sapöörid korraldasid ka pioneeride näidisõppusi. Õhtul aga korraldati pidulik õhtusöök polgu ohvitseride kasiinos, kus viibisid teiste hulgas tehnilise diviisi ülem kindral Jānis Kurelis ja armeesener kolonel Pēteris Irbe. Kolonel Vulfs pidas avakõne läti keeles ja kolonelleitnant Grünberg vastas sellele eesti keeles. Ohvitserid tõstsid esile naaberrahvaste sõprussidemete, insenerivägede ning teabevahetuse tähtsust kahe üksuse vahel, mida olid soodustanud vastastikused visiidid. Grünberg tõstis muu hulgas esile Läti sõjaväe kangelaslikkust Vabadussõjas ning soovis õnne Lätimaale, tema sõjaväele ja sõjaväe juhatusele.¹⁰³ Õhtusöögi ametlik osa lõppes alles kell neli hommikul, kui lahkusid kõrged ametiisikud, tehnilise diviisi ülem ja armeesener. Seejärel muutus koosviibimine vabamaks ja Eesti ohvitserid olid peol kella kuueni hommikul. Grünberg meenutas hiljem, et ärasaatmine oli väga pidulik. Ülistati Eesti Vabariiki ning Eesti pioneeripataljoni ülem ja leitnant Treuhoff kanti kätel autosse. Polguorkester marssis rongkäigu järel, üldine meeoleolu oli külalislahke ja sõbralik. Eesti ohvitserid lahkusid Lätist alles 10. mail.¹⁰⁴

25. mail 1929 võtsid Läti külalisi Tallinnas Balti jaamas vastu Eesti pioneeripataljoni ülem, koostööohvitser jaataljoni ohvitseride kogu esindaja. Läti sapöörid majutati tuntud hotelli Kuld Lõvi. Seejärel tutvustati külalisteleataljoni ohvitseri ja anti suurejooneline lõunasöök, millest võttis osa ka varem Eestisse stažeerima lähetatud sapööripolgu ohvitser leitnant Konrads Riekstiņš. Pärast lõunasööki näidati Läti ohvitseridele Tallinna linna ja õhtul vaadati etendust Estonia teatris. Sellele järgnes teatri valges saalis pidulik õhtusöök, millest võtsid osa kõik pioneeripataljoni allüksuste ülemad. Õhtusöögi ajal anti Läti kolleegidele üle sapööripolgule mõeldud hinnaline kingitus.

¹⁰³ *Latvijas Kareivis*, 1929. g. 11. maijs, 2.

¹⁰⁴ Pioneeripataljoni ülema ettekanne nr 496 3. diviisi ülemale, 12.5.1929, ERA 636.1.104, 140; „Mūsu sabiedrotās-Estijas sapieri Latvijā,” *Aizsargs* nr. 5, 1929. g. maijs, 227.

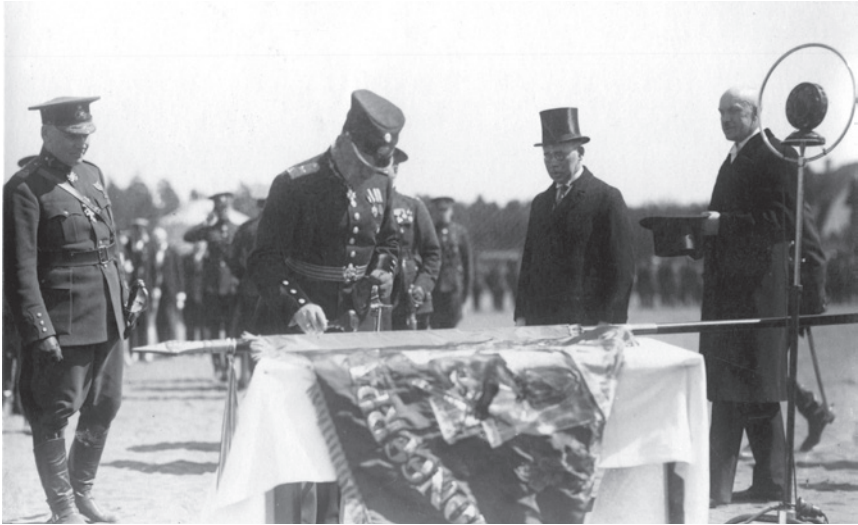

Eesti pioneeripataljoni lipu annetamine. Paremalt Eesti ja Läti lipp, vasakul rühm Eesti ja Läti ohvitseride. Keskel (seljaga, erariides) sõjaminister Mihkel Juhkam (Nõmme, 26. mai 1929). Leho Lõhmuse erakogu

Ceremony for the presentation of the Estonian engineer battalion's flag. Estonian and Latvian national flags on the right, a group of Estonian and Latvian officers on the left. In the centre: Mihkel Juhkam, Minister of War (standing with his back to the photographer, in civilian clothing) (Nõmme, 26 May 1929). Private collection of Leho Lõhmus

26. mail kell 11 toimus Nõmme staadionil pioneeripataljoni pidulik rivistus lipu annetamisega. Pärast paraadi kostitas Nõmme linnavalitsus ohvitseride Nõmme restoranis Silva. Läti kolleege kutsuti ka pioneeripataljoni ohvitseride kasiinosse, kus ootas rikkalik laud suupistetega. Õhtu tegi eriti pidulikuks seik, et spetsiaalselt Läti külaliste jaoks oli tellitud 3. jalaväediviisi staabist kolm kasti välismaist konjakit. Samal ajal korraldati sõduritele pidu õues, kus pataljoni territooriumile olid kaetud pikad söögilauad. Kogu üritust saatis pataljoni orkester ja sõjaministeeriumi koondorkester.

Järgmisel päeval pärast lipu annetamist korraldati Läti kolleegidele erialased näidisõppused ja tutvustati töökorraldust Liiva-Vääna kitsa-

Läti sapööripolgu ülem polkovnik Andrejs Vanags Eesti pioneeripataljoni lippu naelutamas. Vasakult: 3. diviisi ülem kindralmajor Johan Unt, polkovnik Vanags, riigivanem August Rei ja sõjaminister Mihkel Juhkam (Nõmme, 26. mai 1929). Martin Lokki erakogu

Andrejs Vanags, commander of the Latvian sappers' regiment, nailing the flag of the Estonian engineer battalion. From the left: Major General Johan Unt, commander of the 3rd division; Colonel Vanags; August Rei, Head of State; and Mihkel Juhkam, Minister of War (Nõmme, 26 May 1929). Private collection of Martin Lökk

rööpmelisel raudteel, mis oli tollal pioneeripataljoni kasutuses. 28. mail, lätlaste visiidi viimasel päeval, käidi Aegna rannakaitsepatareis, mille ehitusel olid osalenud ka Eesti pioneerid.¹⁰⁵

Järgmine Eesti pioneeride visiit Lätisse oli 25. oktoobril 1929 Läti sapööripolgu 10. aastapäeva puhul.¹⁰⁶ Tol korral sõitsid Bolderjasse kolonelleitnant Grünberg, nooremleitnant Anto Normak ja 1. pioneeri-

¹⁰⁵ Kirjavahetus lipu annetamise kohta, 1929, ERA 636.1.104, 136, 138–129, 145–146; Leho Lõhmus, *Nõmme kindlusraudtee* (Tallinn: Koolibri, 2011), 32–35.

¹⁰⁶ „Sapieru pulka 10. gada svētki,” *Latvijas Kareivis*, 1929. g. 24. oktobris, 1; „Sapieru pulka 10 gadu jubilejas svinibas,” *Latvijas Kareivis*, 1929. g. 27. oktobris, 1.

kompanii ülem kapten Nikolai Trankmann.¹⁰⁷ Allohvitseridest olid kohal veebel Anton Karu ja vanemallohvitser Gustav Lemberg.¹⁰⁸

Kahe väeosa vahel kujunes tavaks vahetada väeosa rinnamärke. Grünbergi visiidi ajal sai Eesti pioneeripataljoni ülem Läti sapööripolgu rinnamärgi. Vastavalt Eesti sõjainistri käskkirjale 11. detsembrist 1929 lubati kanda Läti sapööripolgu rinnamärki ka teistel visiidil osalejatel: kapten Trankmannil, veebel Karul ja vanemallohvitser Lemberil. Märkimisväärne on see, et kolonelleitnant Grünbergi oli autasustatud juba varem Läti Vabariigi kõrgeima sõjalise autasu Karutapja ordeni 3. järgu ja Läti Vabadussõja mälestusmedaliga.¹⁰⁹

Läti sapööripolgu rinnamärki kandsid veel mõned pioneeripataljoni üleajateenijad. Lisaks autasustati 1929. aastal 16 pioneeripataljoni kaadrisõjaväelast, neist kümmet ohvitseri, mälestusmedalitega „10 aastat Läti Vabadussõda”.¹¹⁰

14. detsembrist 1928 kuni 17. detsembrini 1929 stažeeris Eesti pioneeripataljonis leitnant Konrads Riekstiņš Läti sapööripolgust. Ta tutvus põhjalikult pioneeripataljoni väljaõppega ja osales raudteepioneeride õppusel väliraudteelõigu ehitamisel. 12. märtsil võttis Riekstiņš koos 27-liikmelise pioneeride meeskonnaga kapten Trankmanni juhtimisel osa Kärevere sillarusude õhkimisest.¹¹¹ Riekstiņši atestatsioonis, mille kirjutas pioneeripataljoni ülem kolonelleitnant Grünberg, iseloomustati teda kui kohusetundlikku, punktuaalset, distsiplineeritud ja õiglast ohvitseri, kes käitub alluvatega alati korrektset. Riekstiņš oli hea algatus- ja otsustusvõimega ning pälvis ka kolleegide austuse. Oma vaid aastase teenistuse

¹⁰⁷ Nikolai Trankmann (1896–1990), Eesti ja Nõukogude sõjaväelane, kapten, hiljem Punaarmee polkovnik. 1934. aastal määrati ta Narva piirikindlustööde ülemaks. Müüs Nõukogude luurele salajasi dokumente ja piirikindlustuste kavasid, õonestades Eesti Vabariigi riigikaitset. 1938. aastal mõisteti süüdi riigireetmises, degradeeriti reameheks ja mõisteti 20 aastaks sunnitööle. 1940. aastal vabanes, hiljem teenis Punaarmees. Talle pannakse süüks Avinurme vesauna korraldamist 1944. aasta septembris, kui Punaarmee eesti laskurkorpuse eelüksuse liikmed hukkasid Avinurme kirikusse maha jäänud vastase haavatud, enamasti samuti eestlased.

¹⁰⁸ Pioneeripataljoni ülema päevakäsk nr 244, 24.10.1929, ERA 636.1.100.

¹⁰⁹ Pioneeripataljoni ülema päevakäsk nr 299, detsember 1929, ERA 636.1.100.

¹¹⁰ Korraldusvalitsuse ülema teenistuskiri nr 206628 Pioneeripataljoni ülemale, 9.4.1929, ERA 636.1.104, 110.

¹¹¹ Pioneeripataljoni ülema päevakäsk nr 63, 13.3.1929, ERA 636.1.100; Kopõtin, „Eesti kaitseväge pioneeripataljon,” 172.

Läti leitnant Konrads Riekstiņš (vasakult teine) Eesti pioneeripataljonis stažeerimise ajal väliraudtee ehitusel Väänas (1929). Leho Lõhmuse erakogu
Konrads Riekstiņš (second from the left), Lieutenant in the Latvian army, at the construction of a military field railroad in Vääna near Tallinn while he was receiving training in the Estonian engineer battalion (1929). Private collection of Leho Lõhmus

ajal tutvus Riekstiņš põhjalikult pataljoni väljaõppe korraldusega, läbis peale Kärevere sillarusude lõhketöid teenistuspraktika raudteekompanii ja gaasikaitsekompanii (G-kompanii) juures ning osales helgiheitjakomando väljaõppes.¹¹²

Sõprusväeosa ohvitseride visiit olid vastuvõtva väeosa elus tähtis sündmus. Seda kajastasid alati ka sõjaväe ajalehed ja ajakirjad.¹¹³ Kuigi sõprusuhted jahenesid mõnevõrra 1930. aastatel, säilis siiski vastastikune huvi. Eesti pioneerid jälgisid Läti sõjalis-tehnilist arengut erialakirjanduse kaudu, lätlased aga otsustasid veel kord külastada Eestit. Sõjalis-tehnilises koostöös tehti suuri edusamme. Läti sapööripolk kasutas ära eestlaste kogemust raudtee- ja tankimiinide tootmisel, mille leiutajaks olid Eesti pioneeripataljoni ohvitserid kapten Johannes Pedaja ja leitnant Theodor Tomson.¹¹⁴ Tiheda koostöö tulemusena täiendas Läti sapööripolk 1931. aastal oma relvastust

¹¹² Leitnant Konrads Riekstiņši atestatsioon, 1929, ERA 495.11.2, 281–283.

¹¹³ „Mūsu sabiedrotās-Estijas sapieri Latvijā,” *Aizsargs* nr. 5, 1929. g. maijs.

¹¹⁴ Armijas štāba op.[erativās] d.[aļas] inf.[ormācijas] nod.[aļas] priekšniekam; 1930. g. Sapieru pulka 5. lieta. Apmācība, LVVA 1506.1.334.1, 64; Apmācības daļas priekšniekam. Ziņojums; Sapieru nozare. Mobilizācija, LVVA 1506.2.85.1, 55.

koos Eesti kolleegidega väljatöötatud nn kala-miinidega. Oktoobris 1934 uuris Läti esindaja kolonelleitnant Streipa eestlaste kavatsuse kohta võtta relvastusse tankimiine ja teda teavitati leitnant Theodor Tomsoni leiutatud tankimiinist.¹¹⁵ Kahe riigi koostöö puudutas ka keemiarelvastust. Läti tundis suurt huvi Eesti gaasikaitsevahendite vastu. 1931. aastal käis Eestis Läti staabi esindaja kolonelleitnant Pēteris Ozols, kes tutvus gaasikaitse näitusega.¹¹⁶ 1935. ja 1937. aastal ostis Läti sõjavägi eestlastelt, kes tootsid tol ajal mürkaineid, 300 kg difenüülklorasiini.¹¹⁷ Pärast 1936. aastat toimus kogemuste vahetamine ja sõjalis-tehniline koostöö naaberriikide relvajõudude pioneeriteenistuste vahel ainult episoodiliselt.¹¹⁸

Vahetult enne Balti riikide okupeerimist 5. juunil 1940 saabus Eestisse kolmepäevasele visiidile Läti sõjaväe inseneriteenistuse ülem kolonel Juris Žanis Brieže. Ta viibis eriülesannetega suure delegatsiooni koosseisus (ajavahemikus 10. maist kuni 7. juunini) salajases lähetuses Eestis ja Soomes.¹¹⁹ Kolonel Brieže visiidi eesmärk oli tutvuda Eesti pioneeripataljoni motoriseerimise ja mehhaaniliste töövahenditega, mis võeti Eesti pioneeriteenistuses kasutusele 1937. aastal. Kõrge külalise vastu võtuga tegeles pioneeripataljoni pargikompanii ülem leitnant Eduard Kongas. Brieže hindas pioneeripataljoni motoriseerimise ja mehhaniseerimise taset väga kõrgeks, tehes sellest ka enda jaoks tähtsaid järeldusi.¹²⁰

Järeldused

1923. aastal sõlmitud Eesti ja Läti kaitseliit jäi suurel määral paberile. Leping ebaõnnestus kohati tekkinud poliitiliste vastuolude ja sõjaväe kõrgema juhtkonna vastastikuse umbusalduse tõttu. 1920. aastate lõpul

¹¹⁵ II osakonna ametialane kirjavahetus, 1934, ERA 495.11.2, 187.

¹¹⁶ Telegramm II osakonnale, 1931, ERA 495.11.2, 246.

¹¹⁷ II osakond relvastusosakonna ülemale, t. salajane, 9.2.1937, ERA 495.11.2, 70.

¹¹⁸ Karaspēļu materiāli, apmācību programmas u.c., LVVA 1506.1.334, 64; Engīzers, „Latvijas armijas sapieru pulks,” 135.

¹¹⁹ Pulka komandiera pavēles. Noraksti, 1940, LVVA 1506.1.52, 35, 47.

¹²⁰ Sõjavägede Staabi II osakonna ülema kolonel V. Saarseni kiri nr 107 Inseneriväe Inspektoriile 24.5.1940, ERA 636.1.197, 10.

ja 1930. aastate algul loodi väeosade vahel rohkesti kontakte ning korraldati mõni kohtumine ja ühismanööver, kuid 1930. aastate teisel poolel tauniti üldse kaitselepingu vajadust, eriti Eesti sõjaväelaste seas. Koostööd raskendasid ka tehnilised asjaolud, millest peamine oli ühise sõjaplaneerimise puudumine: ei kooskõlastatud sõjategevuse plaane võimaliku konflikti puhul Nõukogude Liiduga.¹²¹ Eesti ja Läti sõjaväelastel puudus kokkulepitud *lingua franca*. Planeeritud maaväe ühismanöövritel kavatseti kasutada rohkesti tõlke, keda polnud ei Eestis ega Lätis kunagi koolitatud. Tegelikuses kasutati enamasti vene keelt, eriti mereväes, kuid noorem põlvkond ei osanud seda kuigi hästi.

Eesti ja Läti sõjaväe relvastus oli erinev. Kuigi Eesti arvestas Läti põhirelvastuses olnud vintpüssiga M1914, relvastades oma 2. jalaväediviisi sama tüüpi relvadega, relvastusalane koostöö kahe riigi vahel siiski puudus. Läti laskemoonavarud olid üsna väikesed, mistõttu sooviti Eestilt juba II maailmasõja algul ehk 1939. aastal osta vintpüssipadruneid ja suurtükimürske. Tehniline koostöö teistel aladel, sealhulgas auto-tanki relvaliigis, sideteenistuses, õhuväes, mereväes, meditsiini- ja veterinaar-teenistuses ning kartograafias oli üldkokkuvõttes küllalt piiratud.

Teenistuskogemuse vahetuse vastu huvi tundnud pioneeripataljoni ja sapööripolgu ohvitserid hakkasid looma aktiivselt kontakte ja sõprus-sidemeid sarnaselt teiste väeosadega 1920. aastate lõpus, kuid sõjalis-tehniline koostöö kujunes suhteliselt nõrgaks. See piirdus enamjaolt ohvitseride vastastikuste visiitidega. Suhete jahenemine kahe riigi vahelise poliitika üldkontekstis avaldas äärmiselt ebasoodsat mõju sõjaväelaste suhetele ja ka pioneerid kaotasid aja jooksul loodud sõprussidemed.

Bibliograafia

Arhiivid

Eesti Riigiarhiiv (ERA)

636 Pioneeripataljon

495 Sõjavägede staap

527 Merejõudude Staap

¹²¹ Urmas Salo, „Militārā plānošana Igaunija 20. gadsimta trīsdesmitajos gados,” – *Latvijas Kara Muzeja gadagrāmata III* (2002) (Rīga: Kara Muzejs, 2002), 103.

Latvijas Valsts Vestures Arhivs (LVVA)

1506 Sapieru pulks

Dokumentide kogumik

Eesti ja Läti suhted 1920–1925: dokumentide kogumik, koost. Heino Arumäe, Tiit Arumäe. Tallinn: Umara, 1999.

Käsikirjad

Engizers, Edgars. „Sapieru vienības Latvijas armijā 1919.–1934. gadā.” Bakalaura darbs. Latvijas Universitāte, Rīga, 2008.

Engizers, Edgars. „Latvijas armijas sapieru pulks.” Maģistra darbs. Latvijas Universitāte, Rīga, 2010.

Kopõtin, Igor. „Eesti kaitsevāe Pioneeripataljon aastatel 1924–1940.” Magistritöö. Tallinna Ülikooli Ajaloo Instituut, 2010.

Oll, Arto. „Merevāe Kadettide Kooli rivijaoskonna esimene lend ning nende õppesõit Läti ja Poola sadamatesse.” Käsikiri.

Salo, Urmas. „Eesti Kaitsevāe valmisolek sõjaks ja vastupanuvõimalused 1939. aastal.” Magistritöö. Tartu Ülikool, 2005.

Kirjandus

Andersons, Edgars. *Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture*. Toronto: Daugavas vanagu apgāds, 1983.

Andersons, Edgars. *Latvijas vēsture. Ārpolitika I*, Stokholma: Daugava, 1982.

Auziņš, Arnolds. *Ģenerālis Jānis Balodis*. Rīga: Jumava, 2006.

Eesti Vabadussõda, 1918–1920, 2. kd, koost. A. Traksmaa. Tallinn: Mats, 1997.

Энгизерс, Эдгарс. „Саперный полк Латвийской армии,” *Baltfort* Nr. 3 (04) (september 2008): 22–26.

Feldmanis, Inesis, Stranga, Aivars, Virsis, Mārtiņš. *Latvijas ārpolitika un starptautiskais stāvoklis (30. gadu otrā puse)*. Latvijas Ārpolitikas Institūts, 1993.

Ilmjärv, Magnus. *Hääletu alistumine*. Tallinn: Argo, 2004.

Kopõtin, Igor. „Eesti sõjavāe pioneeripataljon aastatel 1924–1940: struktuur, isikkoosseis, väljaõpe,” *Sõdur* nr 3 (67) (2010): 75–80.

Kopõtin, Igor. Lõhmus, Leho. *Pioneeripataljon: areng ja koostöö 1917–1940*. Tallinn: Grenader, 2012.

Копытин, Игорь. „Саперный батальон инженерных войск Эстонской армии в 1924–1940 годах,” *Baltfort* Nr. 1 (10) (märts 2010): 78–80.

- Latvijas atbrīvošanas kara vēsture*, II sēj., 4. iespiedums, virsredaktors ģenerālis Mārtiņš Peniķis. Rīga: Austrālijas latviešu balva Jaunsargiem, 2006.
- Lõhmus, Leho. *Nõmme kindlusraudtee*. Tallinn: Koolibri, 2011.
- Pihlak, Jaak. *Karutapjad ja Vabaduse Risti vennad*. Viljandi: Viljandi Muuseum, 2010.
- Rutkiewicz, Jan. *Wojsko łotewskie, 1918–1940, oraz, Łotewskie formacje zbrojne, 1915–1950*. Warszawa: Barwa i Broń, 2005.
- Salo, Urmass. „Militārā plānošana Igaunija 20. gadsimta trīsdesmitajos gados,” – *Latvijas Kara Muzeja gadagrāmata* III (2002), 78–107. Rīga: Kara Muzejs, 2002.
- Seene, Andres. „Kõrgem Sõjakool 1921–1940,” *KVÜÕA Toimetised* 9 (2008): 12–70.
- Stiprais, Georgs. „Karamāksla latvijas brīvības cīņās (1918–1920) III daļa bermontiāde. Rīgas aizstāvēšanas operācija,” *Militārais Apskats* Nr. 3/4 (132/133) (2009): 11–36.
- Sõja ja rahu vahel, 1. kd, Eesti julgeolekupoliitika 1940. aastani*, peatoimetaja Enn Tarvel, toimetaja Tõnu Tannberg. Tallinn: S-Keskus, 2004.
- Treijs, Rihards. *Latvijas diplomātija un diplomāti 1918–1940*. Rīga: Latvijas vēstnesis, 2003.
- Virza, Edvarts. *Z. A. Meierovics: Latvijas pirmā ārlietu ministra darbības atcerei veltīts rakstu krājums*. Rīga, 1935.

Mālestused

Hinnom, Arnold. *Suur heitlus*. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv, 1955.

Ajakirjandus

Latvijas Kareivis, 1929. g. 11. maijs.

Latvijas Kareivis, 1929. g. 7. maijs.

„Mūsu sabiedrotās-Estijas sapieri Latvijā.” *Aizsargs* nr. 5, 1929. g. maijs.

„Sapieru pulka 10 gadu jubilejas svinības.” *Latvijas Kareivis*, 1929. g. 27. oktobris.

„Sapieru pulka 10. gada svētki.” *Latvijas Kareivis*, 1929. g. 24. oktobris.

„Sapieru pulka 15. gadi.” *Brīvā Zeme*, 1934. g. 11. augusts, nr. 181.

Stranga, Aivars. „Bermontiādes ugunīs šķīstītā Latvija.” *Latvijas Avīze*, 10. novembris 2004.

Estonian and Latvian Military and Technical Cooperation in 1919–1940 on the Example of Engineer Units

Igor Kopõtin and Edgars Engīzers

The military cooperation of the Baltic States is and was a relevant issue due to the fact that defending the Baltic region from an external enemy is possible only as a result of the joint strategic and operational effort of the armed forces of at least Estonia, Latvia, and Lithuania. All Baltic States gained independence in 1918 at similar circumstances but in a slightly different military political situation that proceeded to shape the orientation of their foreign policy in 1920–1940. While Estonia and Latvia had common causes in foreign policy, Lithuania was mainly excluded from military cooperation due to its problems with Germany and Poland.

After declaring independence in November 1918, the young republic of Latvia found itself in a military and political situation more complex than that of Estonia since it was threatened both from the direction of Soviet Russia and the German *Freikorps*. The Republic of Estonia provided a great deal of military assistance to the democratic government of Latvia: Estonian army participated in both the liberation of Northern Latvia in the summer of 1919 during what is known as the Landeswehr conflict, and the defence of Riga supported by the Latvian military against the West Russian Volunteer Army of Pavel Bermond-Avalov in October 1919.

In spite the military cooperation during the War for Independence, Estonia and Latvia could not reach agreements on a diplomatic level. Tensions that arose during the determination of the Estonian–Latvian state borders could have easily led to an armed conflict between the neighbouring countries. Owing to the mediation of Great Britain who maintained neutrality in the matter, the border agreement was successfully concluded and the productive cooperation of the Estonian and Latvian foreign ministers assisted the gradual normalisation of the relationship

between the countries. The apogee of this was the conclusion of an Estonian–Latvian defence league agreement, which was intended to have served as the basis for the military cooperation of the two new allies. In reality, the agreement on the military union remained on paper only, the main reason being the mutual distrust of the military administrations originating from the days of the War for Independence. Secondary problems turned out to be different military doctrines and the estimation of external danger, poor coordination in strategic planning, content differences in arms procurements and the absence of a common language for interaction.

However, the years 1929–1931 still saw two joint military manoeuvres, one common field training exercise, and some meetings between the military high commands. Reciprocal visits of Estonian and Latvian military staff developed into a prevalent form of cooperation that also led to the emergence of partnerships between specific military units. Dozens of Estonian and Latvian officers had the opportunity to receive in-service training in an ally's military unit or even study in a military college of the neighbouring country.

Military and technological cooperation was also limited due to the aforementioned circumstances and mainly concerned exchanging specialist information. The information was mediated by the Estonian and Latvian military representatives in Riga and Tallinn respectively. Upon necessity, visits were organised for specialists in order to acquaint them with military technical equipment. Interest was rather high and concerned various fields: structure of the army, infantry weapons and equipment, air forces' technology, artillery systems and ammunition, protection from chemical warfare, veterinary services, military topography, etc.

The article explains the nature of Estonian and Latvian military and technical cooperation on the example of two military units, i.e., the Estonian engineer battalion and Latvian sappers' regiment, the collaboration of which developed from 1928 to 1940. Both units expressed a mutual respect towards each other, which materialised in the form of visits of the officers and non-commissioned officers. Latvian sappers attended the most important day in the history of the Estonian engineer battalion,

the ceremony for the presentation of the unit's flag in May 1929. Military and technical cooperation was, however, quite limited with regard to these units as well. Lieutenant Colonel Johann-Bernhard Grünberg, commander of the Estonian engineer battalion, visited Latvia in 1929 and was acquainted with the organisation of the Latvian sappers' training. In exchange, the Latvians sent Lieutenant Konrads Riekstiņš for in-service training at the engineer battalion; he acquired a thorough insight of the Estonian engineers' training, especially in railway field engineering and blasting. The Latvians could learn from the Estonian experience in using engineering equipment. They also showed great interest towards the anti-tank mine invented by Captain Theodor Tomson, as well as chemical weapons. Immediately prior to the Soviet occupation of the Baltic States the Estonian engineer battalion was also visited by Colonel Juris Briēze, head of the Latvian field engineer service, who estimated the mechanisation of the Estonian unit to be of a high level.

In conclusion, it can be said that the military and technical cooperation of Estonia and Latvia remained rather basic. First and foremost, the underlying cause was the complexity of the diplomatic relationships between the two allied states in the inter-war period from 1920 to 1940.